

İSLAM HUKUKUNDA VAADİN BAĞLAYICILIĞI: MURÂBAHA ÖRNEĞİ**

Kamil Yelek*

Öz

Toplumsal hayatta meydana gelen değişimler, iktisadi hayatta da bir takım yenilikleri beraberinde getirdiği için günümüzdeki pek çok akit türü, işlemin atfedildiği zaman dilimi, bağlayıcılığı ve içerdiği merhaleler açısından farklı özellikler taşımaktadır. Bu özelliklerden biri de, alım-satım sözleşmelerinin vaad üzerine kurulu olarak yapılmasıdır. Günümüzde dünya çapında hizmet veren ticari kuruluşlar işlemlerinin bir kısmını alım-satım vadeleri üzerine kurmaktadır. Bu işlemlerde taraflar bir takım anlaşma ve sözleşmeler yaparak ileride yapacakları akitlerle (bey', icâre vs.) ilgili bir takım taahhütlerde bulunmaktadır. Sözleşmedeki bu taahhütler, akit olarak kabul edildiğinde ise, "bir işlemde iki satış" ve "elde olmayan şeyin satımı" gibi fıkhîta yapılması yasak olan şeylerin varlığı söz konusu olacağı için bu işlemlerin caiz olması mümkün değildir. Bu sebeple sözleşmelerde yer alan taahhütlerin akit değil de, vaad olarak izah edilme yolu tercih edilmiştir. İşte böylece vaad, modern akit türlerinin vazgeçilmez bir unsuru haline gelerek önemli bir yere sahip olmuş; ancak vaadin, akitler bünyesinde edindiği bu önemli pozisyon, "vaadin bağlayıcılığı" adında yeni bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. 20.yy'da özellikle İslam iktisadıyla ilgili pek çok çalışma ve tartışmanın gündemini oluşturması hasebiyle, bu çalışmada İslam hukukunda vaadin bağlayıcılığı meselesini murâbaha bağlamında ele almayı hedefledik. Bu amaç doğrultusunda öncelikle İslam hukukunda vaadin bağlayıcılığıyla ilgili tartışmalar, konuyla ilgili görüşlerin analizi ve tarafların vermiş olduğu sözlerin kendilerine diyâneten veya kazâen ne tür bir sorumluluk yüklediği; akabinde ise murâbaha bağlamında modern dönemdeki vaad tartışmaları mevzubahis edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vaad, Vaadin Bağlayıcılığı, Murâbaha, Modern Akitler, İslami Bankacılık, İslami Finans.

* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi.

** Bu makale "İslam Hukukunda Vaadin Bağlayıcılığı ve İslam Finans Uygulamalarına Yansımaları", başlıklı yüksek lisans tez çalışmamızın ilgili kısımlarının -yeni ilavelerle gözden geçirilerek- makale şeklinde yeniden düzenlenmiş halinden ibarettir.

Abstract

The Bindingness of The Promise in Islamic Law: The Case of Murabaha

Since the changes in social life bring with new issues in the economic life, many contracts today have different characteristics concerning to time period, certainty and phases of the contract. One of the characteristics is the formation of contracts of exchange relying on the promise. Nowadays, commercial organizations that provide worldwide service, build some of their transactions on promise. In these transactions parties make agreements in order to make commitments with regards to contracts (bay', ijarah etc.) that they will make in the future. When these commitments were considered as contracts, this would lead to forbidden activities in fiqh such as "two sales in one transaction" and "sale of something that is not present," and therefore these transactions would not be permitted. For this reason, scholars have preferred to explain the commitment in these agreements as a promise rather than a contract. Therefore, as becoming an indispensable element of modern types of contract, promise has occupied an important place. However this new place in terms of contracts leads to the debate called "bindingness of promise." Since it became subject to many discussions in Islamic finance in the 20th century, my aim is to focus on the issue of the bindingness of promise in the context of modern murabaha in Islamic law. In this light, the subjects covered are as follows: the debates about the bindingness of the promise, analysis of the opinions on the issue, kinds of religious and legal responsibilities that parties undertake, and the debate on promise through the context of murâbaha in the modern period.

Keywords: Waad, Bindingness of the waad, Murâbaha, Modern Contracts, Islamic Banking, Islamic Finance.

Summary

People should fulfill their promises and do what they necessitate. It is possible to say that in Islamic law; promise is something to be fulfilled in terms of religion and there is no dispute over the necessity of this. Since *pacta sunt servanda* is one of the basic and the most important features of Islam; Muslims should fulfill their promises. According to the majority; an unconditional promise makes someone responsible in terms of religion but does not cause anything judicial. As promise is not judicially binding this situation becomes a matter of a conscience for a person.

It is disputable that if promise is judicially binding or not. While some claim that an unconditional promise is always binding; some others say that it is binding only in certain situations. Malikis say that a promise is binding if the

promise has a cause and the promised party is subjected a burden. This is their prevalent and preferred opinion. On the other hand Hanefis accept the opinion that a promise is binding if it conditional and in a sale with a promise (bay' al-wafa).

The bindingness of the promise is one of the most disputed issues of the Islamic economy and modern agreements and it caused a dispute in Islamic economy firstly around usury (murabaha) agreement. This issue became an agenda for many studies about Islamic economy and Islamic banking during the 20th century and some decisions were taken around the subject.

In our day; most of commercial transactions is based upon promise. For these transactions, claiming that promise is not binding will cause a loss for the other side and also will cause a chaos and distrust among people. Because during the transactions like these; bank, trusting the promise of the client, enters into an obligation that can reach up to millions or billions. In cases of unkept promises, the bank's profits will be impaired and the bank will be under risk. Therefore if we approve that the promise of the client is not binding we face the bank with financial responsibilities. For this reason, the claim that it is obligatory to keep the promise in usury is more accurate. Besides the bank, customers also go through a financial risk as they come under responsibilities trusting the bank itself. In such situations, if the promiser does not keep his/her promise, the other side can face with big financial losses and this is something that is not acceptable in Shariah. So it is necessary to make a distinction between promise in grant transactions and financial promises in terms of bindingness. Furthermore, the view of the majority of the fuqaha as "the fulfilment of an unconditional promise is mustahab and it is binding in terms of religion not judiciary" seems about the promises that are not financial. Because it is obvious that a dad's promise to his son for buying a chocolate or a toy and a promise in agreements that include huge amounts of financial responsibilities are not the same.

In conclusion; a promise is binding if it causes a responsibility to and a possible loss for the other party. In other means; the promiser should keep

his/her promise in such cases. This is much more appropriate according to principles and doctrines of Islam as well as the provision of the stability of commercial transactions

I. Giriş

İnsanların verdikleri sözlere bağlı kalmaları ve bunların gereğini yerine getirmeleri gerekir. Çünkü verilen sözlerin yerine getirilmemesi dini bakımdan hoş karşılanmayan bir davranış olduğu gibi, bu durum insanlar arasında da güven duygusunu zedeler. Verilen sözde durulmayan, dürüstlük ve güven anlayışının bulunmadığı toplumlarda da sorunlar artar. Çünkü vaad, insanın yapacağı bir fiili haber vermesi anlamına geldiği için kişinin vaadini ifâ etmesi kendisine güvenen insanın bu güvenini boşa çıkartmaktadır. Hâlbuki vaad, insanın bir şeyi yapacağına dair karşı tarafa verdiği bir güvence ve teminatır. İşte bu sebeple dinimiz verilen sözlerin mutlaka yerine getirilmesini emreder. Zikredilen bu gerekçeler sebebiyle Müslümanların verdikleri sözlere bağlı kalmaları ve bunların gereğini yerine getirmeleri dini bir vecîbedir. Diyânî açıdan vaadi ifâ etmenin gerekliliği hususunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Ancak kazâen (hukuki) bağlayıcı olup olmaması tartışmalıdır.

Vaadin bağlayıcılığı meselesi, İslam iktisadının ve modern akitlerin en çok tartışılan konularından birisi olduğu için de, bu çalışmada İslam hukukunda vaadin bağlayıcılığı meselesini ele almaya çalışacağız. Bu amaç doğrultusunda öncelikle “vaad” kelimesinin kavramsal analizi ile ilişkili olduğu diğer kelimeler üzerinde duracağız. Akabinde İslam hukukunda vaadin bağlayıcılığıyla ilgili mezheplerin ve önde gelen fıkıh âlimlerinin konuya ilişkin görüşlerini sunduktan sonra murâbaha bağlamında vaadin bağlayıcılığını inceleyeceğiz.

II. Kavramsal Çerçeve

A. Vaadin Sözlük ve İstilahî Anlamı

Sözlükte; “bir işi yerine getireceğine, yapacağına söz vermek” anlamına gelen vaad sözcüğü, “v-a-d” (وعد) kökünden türemiş mastar bir kelimedir ve Arapçada sadece tekil olarak kullanılır.¹ Vaad ile aynı anlama gelen “idetün” (عدة) kelimesi de aynı kökten mastardır, çoğulu ise “idâtün” (عدات) dür.² Bu kelime ifâl (اوعد), iftiâl (ائعد) ve tefau’ul (توعّد) babından geldiğinde, “tehdit etme” anlamında kullanılırken; müfâale (واعد) ve tefâul (تواعد) babından geldiğinde, “sözleşme” anlamına gelir.³

Vaad kelimesi, hayır ve şer manaları içerirken; vaîd kelimesi sadece şer anlamında kullanılmaktadır.⁴ Çünkü söz verilen şey, iyilik içeriyorsa buna “vaad”, tehdit içeriyorsa da “vaîd” denir.⁵ Bu ikisini birbirinden ayıran, kelimenin mastar halidir. Eğer mastar “الوعد العدة” ise, hayır anlamında; “الوعد الإبعاد” ise şer/tehdit anlamında kullanılmıştır.

Genel olarak “-ister hayır ister şer olsun- kişinin gelecekte yapacağı bir filii haber vermesi” anlamına gelse de, vaadin kesinlikle hayırlı bir şey olması gerekir.

¹ Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed b. el-Ezheri el-Herevi, *Tehzîbü'l-luga*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2001, C. III, s. 85-86; Cevheri, *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiyye*, Dâru'l-İlm, Beyrut 1407, C. II, s. 551-552; İbn Fâris, *Mekâyisü'l-luga* (thk. Abdusselam Hârun), Dâru'l-Fikir, Kahire 1366, C. VI, s. 125; Ebü'l Fazl İyaz b. Musa b. İyaz el-Yahsubi, *Meşârikü'l-envar*, el-Mektebetü'l-Atika ve Dâru't-Turâs, C. II, s. 290; İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fi garîbi'l-hadis ve'l-Eser* (thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Mahmûd Muhammed et-Tanâhî), ts., yy., C. V, s. 205-206; Ebu Bekir b. Abdulkadir er-Razi, *Muhtârü's-sihah*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1420, C. I, s. 342; İbn Manzûr, el-İfrikî, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1990, “v-a-d” md. C. III, s. 461-463; Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevî Feyyûmi, *el-Misbâhü'l-münîr fi garîbi'ş-şerhi'l-kebir*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, C. II, s. 6644; Ebu Tahir Muhammed b. Yakub Fîrûzâbâdî, *Kâmûsü'l-muhît*, Müessesetü'r- Risâle, Beyrut 1426, C. I, s. 326; Zebidî, *Tâcu'l-arûs*, Kahire 1306, “v-a-d” md., C. II, s. 537.

² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, C. III, s. 461-463; Tahir Ahmed Zavii Trablusî, *Muhtârü'l-kâmûs*, Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitap, Tunus 1977, s. 663; Feyyûmi, *el-Misbâhü'l-münîr*, C. II, s. 664.

³ Herevi, *Tehzîbü'l-luga*, C. III, s. 85-86; Razi, *Muhtârü's-sihah*, C. I, s. 342; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, C. III, s. 461-463; Feyyûmi, *el-Misbâhü'l-münîr*, C. II, s. 664; Fîrûzâbâdî, *Kâmûsü'l-muhît*, C. I, s. 326; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, C. II, s. 537. Ayrıca Kuran'ı Kerimden örnek için bkz. A'raf, 7/14-86.

⁴ İbn Fâris, *Mekâyisü'l-luga*, C. VI, s. 125; İbnu'l-Esîr, *a.g.e.*, C. V, s. 205-206; Razi, *a.g.e.*, C. I, s. 342; İbn Manzûr, *a.g.e.*, C. III, s. 461-463; Feyyûmi, *a.g.e.*, C. II, s. 664; Zebidî *a.g.e.*, C. II, s. 537; Trablusî, *a.g.e.*, s. 663.

⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 461-463; İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye*, C. V, s. 205-206; Âsim Efendi, *el-Okyânusü'l-basîti fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, İstanbul 1304/1305, “el-vaad” md., C. I, s. 56-57.

Çünkü vaad kelimesi daha ziyade “hayırlı ve maruf olan bir şeyi vaad etmek” anlamında kullanıldığı için şer anlamındaki kullanımından uzaktır.

İstilahî anlamda Malikilerden İbn Arefe (v. 803/1401) vaadi “kişinin gelecekte maruf olan birşeyi yapacağını haber vermesi”⁶ şeklinde tarif ederken, Hanefilerden Bedreddin Aynî (v. 855/1451) ise vaadin “kişinin geleceğe izafe ederek hayırlı bir şeyi yapacağını haber vermesi”⁷ anlamına geldiğini bildirmektedir.

A. Vaadle İlgili Diğer Kavramlar

Vaad kelimesi ile ahd, mîsâk, akit ve iltizâm kavramları arasında yakın bir ilişki vardır. Vaad kelimesi hem pekiştirilmiş hem de pekiştirilmemiş tüm sözleri kapsarken, ahd sadece pekiştirilmiş olanları ifade eder. Dolayısıyla “ahd” kelimesi vaad kelimesine nispetle daha dar/özel bir anlam ifade eder. Ayrıca “ahd” kelimesi, mutlak olarak zikredilen vaad kelimesinden daha güçlü bir anlama sahip olmakla birlikte, bağlayıcılık açısından da daha kuvvetlidir.⁸ Mîsâk kelimesi ise, ahdin pekiştirilmesi anlamına gelip, hem vaad hem de ahd kelimesinden daha güçlü bir anlamı ifade eder.

Sözlükte “sağlam yapmak veya işi sağlama bağlamak, güvenmek, itimat etmek” gibi anlamların yanı sıra “anlaşma, sözleşme, ahd, akd ve and” gibi anlamlara gelen mîsâk kelimesi, ahdin pekiştirilmesidir.⁹ Dolayısıyla ahdin pekiştirilmesi anlamına gelen mîsâk kelimesi, hem vaad hem de ahd kelimesinden daha güçlü bir anlamı ifade eder.

⁶ Tesbit edebildiğimiz ilk tanım İbn Arefe’ye aittir. Bkz. Muhammed b. Kasım el-Ensârî, *el-Hidâyetü'l-Kâfiyetü's-şâfiyetü li beyâni hakâiki'l-İmâm İbn Arefe* (Şerhu Hududi İbn Arefe), el-Mektebetü'l-İlmiyye, y.y, 1350, s. 428; Ebu Abdullah Şemsuddin Muhammed b. Muhammed Abdurrahman el-Hattâb, *Tahrîru'l-kelâm fi mesâil-i-iltizâm* (thk. Abdusselâm Muhammed Şerîf) Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1984, s. 139-144. “العدة إخبار عن إنشاء المصير معروفا في المستقبل”

⁷ Ebu Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musa el-Aynî el-Hanefî, *Umdetü'l-kâr işerhu sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't- Turâsî'l- Arabî, Beyrut, C. I, s. 220. “الوعد، هو الإخبار بوصول الخير في المستقبل”

⁸ Ebul Hilal el-Askerî, *el-Furûku'l-Lugaviyye* (thk Muhammed İbrahim Selim), Dâru'l-İlm ve's-Sekâfe, Kahire-Mısır, s. 57-58; Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, *el-Külliyât* (thk Adnan Derviş- Muhammed Mısıri), Muessetur-Risâle, Beyrut, s. 640; *el-Meosûatül-fikhiyye*, C. XLIV, s. 72-80. Ayrıca bkz. Yahsubî, *Meşârikü'l-envar*, C. II, s. 104; Razi, *Muhtâru's-sihah*, C. I, s. 220; Feyyûmî, *el-Misbâhü'l-münîr*, C. II, s. 435; Fîrûzâbâdî, *Kâmûsü'l-muhîd*, C. I, s. 303; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, C. VIII, s. 454; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, C. III, s. 311.

⁹ İsfahanî, *el-Müfredât*, s. 804-805; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* “v-s-k” md., C. X, s. 371; Fîrûzâbâdî, *Kâmûsü'l-muhîd*, C. I, s. 927; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, C. XXVI, s. 450; Askerî, *el-Furûku'l-lugaviyye*, C. I, s. 525.

Sözlükte; “dügüm yapmak ve bir şeyin iki ucunu birbirine bağlamak,” gibi anlamlara gelen ve istilahta “*akdin taraflarının icab ve kabullerinin (irade beyanlarının) hukuki sonuç doğuracak şekilde bir birine bağlanması*”¹⁰ şeklinde ifade edilen akit kelimesi, vaad ve ahd kelimesine kıyasla daha kuvvetli bir anlama sahiptir.

Sözlükte “bir şeyi yüklenmek, üzerine almak” anlamına gelen; terim olarak da “*bir kimsenin, kendi isteğiyle herhangi bir işi üzerine alması ve yüklenmesi*” şeklinde tarif edilen¹¹ iltizam ile vaad arasındaki fark zamanla alakalıdır. Vaad ileride meydana gelecek olan bir borçlanmayı ifade ederken; iltizâm, tahakkuk eden bir borçlanmayı ifade eder. Bundan dolayı da vaadde muzari kipi kullanılırken, akitte mazi kipi kullanılır.¹²

III. İslam Hukukunda Vaadin Hükümü

Vaad; dinen yapılması vacip, mendûb veya mubah olan şeylere yönelik olabileceği gibi, dinen yapılması yasak olan şeylere yönelik de olabilir.

Eğer kişi, dinen yapılması yasak olan bir şeyi yapacağına dair söz verir ya da masiyete yönelik bir ahitte bulunursa, kişinin bu vaadi ifâ etmesi kesinlikle caiz değildir.¹³ Böyle bir durumda ise, vaadi ifâ etmemenin vacip olduğu konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur.¹⁴ Çünkü vaad, mâsiyet olmayan yerlerde olur. Mâsiyet olan yerlerde ise, vaad bağlayıcı değildir. Örneğin; bir kimse zina etme, içki içme gibi dinen yapılması yasak olan şeyleri yapacağına dair söz verir daha sonra bunları ifâ etmezse, bu kişi “*sözünde durmadı, aldattı*” diye

¹⁰ Ali bin Muhammed es-Seyyid el-Cürçani, *et-Tarîfât*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut 1403, C. I, s. 153.

¹¹ Herevi, *Tehzîbü'l-luga*, C. XIII, s. 150; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, C. XII, s. 541; Feyyûmi, *el-Misbâhü'l-Münîr*, C. II, s. 552; Fîrûzâbâdî, *Kâmûsü'l-muhît*, C. I, s. 1158.

¹² Ramazan Ali es-Seyyid eş-Şernabâsî, *el-Medhal li Dirâseti'l-Fikhi'l-İslamiyye*, y.y, t.s, s. 347

¹³ Ahmed b. Ali Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el- Cessâs, *Ahkâmu'l-Kuran*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1405, C. V, s. 334.

¹⁴ Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Ezkâr* (thk. Abdulkadir el-Arnâvut), Dâru'l-Fikir, Beyrut 1994, C. I, s. 317; Muhammed b. Allân es-Siddîkî el-Mekkî, *el-Fütûhâtü'r-Rabbâniyye ale'l-Ezkâri'n-Nevevîyye*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, C. VI, s. 258; Şemsüddîn Ebû'l-Hayr Muhammed bin Abdürrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *İltimâsu's-sa'di fi'l-vefâi bi'l-vaad* (thk. Abdullah b. Abdulvâhid el-Hamîs), Riyad 1417, C. I, s. 53-54

kınanmaz. Ayrıca kişi mâsiyete yönelik olan bu vaadi ifâ etmemekle de farz olan bir şeyi yerine getirmiş olur.¹⁵

Kişi şer'an yapılması vacip olan bir şeyi (borcun ifâsı, nafaka gibi) yapmayı vaad etmiş veya Allah'a yaklaşma maksadıyla bir şeyi yapmayı kendisine zorunlu kılmışsa; vaadini ifâ etmesi vacip olup, bu tür vaad bağlayıcıdır.¹⁶

Kişi dinen yapılması mubah veya mendûb olan bir şeyi yapmayı vaad etmişse bu vaadi ifâ etmesi gerekir. Çünkü vaadi ifâ etmek mekârim-i ahlak (güzel ahlak) ve imanın hasletlerindedir.

Mubah alandaki vadeleri kendi içerisinde şu şekilde tasnif edebiliriz:

— Mali nitelikte olmayan mubah fiiller: "Sana yardım edeceğim, yarın seni ziyaret edeceğim." gibi.

— Mali nitelikte olup hayır niteliğinde olanlar: "Evi satın al, parasını ben vereceğim; evlenirsen mehrini ben karşılayacağım." gibi.

— Mali nitelikte olup akit niteliğinde olanlar: "Bu malı sana satacağım, senden şu kadar mal satın alacağım." gibi.

Cessâs (v. 370/980), *Ahkâmu'l-Kur'an* adlı eserinde, nezirlerin yanı sıra akitlerde de vadinin bağlayıcı olduğunu ifade etmektedir. Çünkü o, vadinin ancak Allah'a yaklaşma maksadıyla kişinin kendisini sorumluluk altına sokması durumunda (adak/nezir) ve akitler gibi kul hakkının söz konusu olduğu yerlerde bağlayıcı olduğunu; haram olan bir şey hususunda yapılan vadinin ise bağlayıcı olmadığını ifade eder. Cessâs'ın "kişinin gelecekte yapacağı bir fiili vaad etmesi de mubahtır" şeklinde ifade ettiği mubah vaad, daha ziyade mali nitelikte olmayan fiiller hususundadır. Bu tür vadeler diyâneten bağlayıcıdır, ancak mali nitelikte olmadığı için burada kazâi bağlayıcılıktan söz edilemez; fakat imkân el verdiği ölçüde bunun ifâ edilmesi evlâdır.¹⁷

Nevevî (v. 676/1277) *el-Ezkâr* adlı eserinde dinen yasak olmayan bir şeyi vaad eden kişinin, vaadini yerine getirmesi gerektiği noktasında âlimlerin icmâ

¹⁵ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kuran*, C. V, s. 334; Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. el-Hazm el-Endelûsî, *el-Muhalla bi'l-âsâr, İdâratü't-Tibâati'l-Müniriyye*, Kahire 1347, C. VIII, s. 29.

¹⁶ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kuran*, C. V, s. 334; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. VIII, s. 29.

¹⁷ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kuran*, C.V, s. 334.

ettiğini; ancak bunun yerine getirilmesinin vâcip mi yoksa müstehab mı olduğu hususunda ihtilaf olduğunu belirtmektedir.¹⁸

Nevevî'nin söylediği gibi buradaki ihtilaf, vaadi ifâ etmenin vâcip mi yoksa müstehab mı olduğu hususundadır. Çünkü vaad edilen şey vacip ise bunun yerine getirilmesinin; haram ise yerine getirilmemesinin gerekliliği konusunda herhangi bir ihtilafın olmadığı aşikârdır. Dolayısıyla burada bağlayıcılığı tartışılan, mubah veya mendûb olan bir şeye yapılan vaaddir.

A. Diyânî ve Kazâî Açıdan Vaad

Bilindiği üzere İslam dininin dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki boyutu vardır. İslam dininin bu özelliği, İslam hukukunun yapısında da görülmektedir.¹⁹ İnsanlar gündelik olaylarda, dine göre nasıl amel etmesi gerektiği ya da karşılaştığı bir meselenin dinî hükmünü öğrenmesi gibi ihtiyaçları sebebiyle fetvâ makamında bulunan kimselere başvurur; bunun neticesinde de müftî, kişinin sorusuna dinî açıdan bir cevap verir. İşte fetvâ ile açıklanan bu hüküm, diyânî hükümdür. Diyânî hüküm, kazâen bağlayıcı olmadığı için, bu husus tamamen kişinin vicdanına bırakılmıştır.²⁰ Yani kişi amel eder veya etmez, bu tamamen onun vicdanına kalmış bir şeydir.²¹ Kazâî hüküm ise; taraflar arasındaki anlaşmazlığı gidermek üzere mahkemede kadı tarafından verilen ve taraflar açısından bağlayıcı olan hükümdür. Dolayısıyla hukukî açıdan kişiyi bağlayan/ilzâm eden hüküm, kazâî hükümdür.

¹⁸ Nevevî, *el-Ezkâr*, C. I, s. 317; İbn Allân, *el-Fütûhât*, C. VI, s. 258; Sehâvi, *İltimâsu's-sa'di fi'l-vefâi bi'l-vaad*, C. I, s. 53-54.

¹⁹ Dönmez, İbrahim Kâfi, "Amel", *DİA*, C. III, s. 19.

²⁰ Karâfi, Ebu'l -Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. İdris b. Abdurrahim, *el-İhkâm fi'temyîzi'l-fetâva-yı anîl-Ahkâm ve tasarrufâtî'l-kâdi ve'l-imâm* (thk. Abdülfettah Ebu Gudde), 2. bs., Mektebeti'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Beyrut 1995, s. 109; Serûcî, Ebu'l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b. İbrahim Abdulganî b. Ebu İshak, *Edebu'l-kaadâ* (thk. Siddîkî b. Muhammed Yâsîn), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1997, s. 127, 541; İbnü's-Salâh, Ebu Amr Takıyyüddin Osman b. Abdurrahman b. Osman b. Musa eş-Şehrezûrî, *Edebu'l-fetoâ* (thk. Rif'at Fevzî Abdumuttalib), Mektebeti'l-Hancî, Kahire 1992, s. 58; Demiray Mustafa, *Eksik Borç Kavramının İslam Hukuku Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 179; Yaylalı, Davut, "İslam Hukukunda Kazâî-Diyânî Hüküm Ayırımı", *Dini Araştırmalar*, Ocak-Nisan, 2003, C. V, s. 15, s. 29-36.

²¹ Tehânevî, Muhammed b. Ali b. Ali b. Muhammed, *Keşşâfu istilâhâtî'l-funûn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, C. I, s. 141; Atar, Fahrettin, "Fetvâ", *DİA*, C. XII, s. 488; Atar, "Kazâ", *DİA*, C. XXV, s. 115; Demiray, *Eksik Borç Kavramının İslam Hukuku Açısından İncelenmesi*, s. 179; Yaylalı, "İslam Hukukunda Kazâî-Diyânî Hüküm Ayırımı", s. 29-36.

Ahde vefâ, İslam'ın en önemli ilkelerinden biridir. Âyet ve hadislerde pek çok kez verilen sözlerin yerine getirilmesi ve bunlara riâyet edilmesi gerektiği hususu ısrarla vurgulanmıştır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetlerde; insanların yapmayacağı şeyleri söylemesinin çok büyük günah olduğu,²² verilen sözde bir mesuliyet olduğu için insanların verdiği söz ve akitleri yerine getirmesi gerektiği,²³ vaadi ifâ etmenin mümin kimsenin özelliklerinden olduğu,²⁴ Allah adına söz veren ya da ahit yapan kimsenin, verdiği sözü yerine getirmesiyle mükâfatlandırılacağı, aksi halde cezalandırılacağı belirtilir.²⁵ Hadislerde de vaadi ifa etmenin imanın özelliklerinden, ifa etmemenin ise münafıklık alameti olduğu²⁶ ve vaadin kişi üzerinde yerine getirilmesi gereken bir borç olduğu²⁷ ifade edilmektedir. Bu âyet ve hadisler, İslam'da vaadi ifâ etmenin diyâni açıdan ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sebeple doğruluk ve sözünde durmak, imanın gereği iken; yalancılık ve sözünde durmamak imanla çelişir. İşte bu yüzden Müslümanın, söz verdiği zaman mutlaka onu yerine getirmesi gerekir.

Görüldüğü üzere Müslümanların verdikleri sözlere bağlı kalmaları ve bunların gereğini yerine getirmeleri dini bir vecîbedir. Bunun gerekliliği konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Buradaki ihtilaf, vaadin sadece diyâneten mi yoksa kazâen de mi bağlayıcı olduğu hususundadır. Bu sebeple vaadin bağlayıcılığı hakkındaki görüşleri “diyânî” ve “kazâî” şeklinde iki başlıkta vermeye çalışacağız.

1. Yalnızca Diyânî Açıdan Bağlayıcı Olduğu Görüşü

Vaadin sadece diyâneten bağlayıcı olduğunu söyleyen bazı âlimler; vaadi ifâ etmenin vacip olduğunu, bazıları ise müstehab olduğunu söylemişlerdir.

²² Saf, 61/2-3.

²³ İsrâ, 17/34.

²⁴ Mûminun, 23/8; Meâric, 70/32; Ra'd, 13/20

²⁵ Bakara, 2/27; Al-i İmrân, 3/77; Ra'd, 13/25; Fetih, 48/10

²⁶ Buhârî, İmân 24, Şehâdât 28, Vesâyâ 8, Edeb 69; Müslim, İmân 106-108. Ayrıca bk. Tirmizî, İmân 14; Nesâî, İmân 20; Mezâlim 17, Cizye 17.

²⁷ Ebu'l-Kâsım et-Taberânî, *el-Mücemu'l-ıvsat*, Dâru'l-Haremeyn, Kahire, ts., C. IV, s. 23. Hadis no: 3514; Münavi, *et-Teyisir*, Mektebetü'l-İmamî'ş-Şafi, Riyad 1408, C. II, s. 153; Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, Mektebetü'l-Ticariyyetü'l-Kübra, Mısır 1356, C. IV, s. 377; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid, ve menbau'l-fevâid*, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire 1414, C. IV, s. 166, Hadis no: 6833.

Bu durumda, vaad kazâen bağlayıcı olmadığı için, bu tamamen kişinin vicdanına bırakılmıştır.²⁸ Şimdi vaadin diyâneten bağlayıcı olduğunu savunanların görüşlerini vermeye çalışacağız.

a) Vaadi İfâ Etmenin Kazâen Değil Diyâneten Vacip Olduğu Görüşü

Şafî âlimlerden Takiyyuddin es-Sübkî (v. 756/1355) bu görüştedir. İbn Allân'ın *el-Fütûhât* adlı eserinde belirtildiği üzere es-Sübkî bu konuda “*Ben bir kimseye vaadini yerine getirene kadar –vaadini yerine getirmediği için– borçlu ya da borcu var diyemem; ancak vaadden dönmemeği ve doğruluğu tesis edip onu gerçekleştirmek için, vaadi ifâ etmenin vacip olduğunu söylerim.*”²⁹ diyerek vaadi ifâ etmenin kazâen değil, diyâneten vacip olduğunu ortaya koymuştur.

b) Mutlak Olarak Yapılan Vaadi İfâ Etmenin Müstehap Olduğu Görüşü

Bu görüşü savunanlara göre, mutlak olarak yapılan (herhangi bir şarta bağlanmaksızın/ta'lik edilmeksizin) vaadi ifâ etmek müstehaptır. Başka bir ifadeyle mücerret vaadler, bağlayıcı değildir. Çünkü vaad; ihtiyarî işleri vacip ve bağlayıcı hale getiremez. Her ne kadar kazâi bir borç oluşturmaya da, kişinin vaadini ifâ etmesi müstehaptır. Yani bu tamamen kişinin vicdanına bırakılmıştır. Zira vaadi ifâ etmek faziletli bir amel (müstehap ve mendub) olmakla birlikte, ifâ edilmediği durumda vaad eden kimsenin faziletten geri kalacağı, bu durumda da tenzihen mekruh olan bir amel işleyeceği ifade edilmiştir. Bu yüzden imkân el verdiği ölçüde vaadin ifâ edilmesi gerekir. İçerisinde Hanefî, Şafî ve Hanbelîlerin bulunduğu âlimlerin çoğunluğu ile bazı Mâlikîler bu görüşü benimsemektedirler.³⁰

²⁸ Bu ifadelerden diyâneten bağlayıcı olan bir şeyin kazâen bağlayıcı olmayacağı anlamı çıkarılamaz. Çünkü bir şeyin diyâneten bağlayıcı olması kazâen bağlamamasını gerektirmez. Mesela mehir borcu diyâneten borçtur, kocayı bağlar, ancak aynı zamanda kazâen de borçtur. Kadın mahkemeye müracaat etse kocadan zorla parayı tahsil edebilir.

²⁹ İbn Allân, *el-Fütûhât*, C. VI, s. 258.

³⁰ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kuran*, C.V, s. 334; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. VIII, s. 29; Serahsî, *el-Mebcut*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, C. IV, s. 132; C. VIII, s. 138; C. XI, s. 109; C. XV, s. 92; C. XX, s. 129; C. XXI, s. 29; C. XXI, s. 111; C. XXII, s. 30; C. XXX, s. 191; Nevevî, *el-Ezkâr*, C. I, s. 317; İbn Allân, *el-Fütûhât*, C. VI, s. 258; Sehâvi, *İltimâsu's-sa'di fi'l-vefâi bi'l-vaad*, C. I, s. 53-54; Ebu İshak İbn Müflih Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. Abdillâh, *el-Mubdi' fi şerhi'l-mukni*, Dâru'l-Kütübü'l-

Malikîlerden Hattâb'ın (v. 954/1547) belirttiğine göre; vaadi ifâ etmenin müstehab olduğunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Ancak vaadin kazâen bağlayıcı olup olmaması hususu tartışmalıdır. Mutlak olarak yapılan vaadin kazâen bağlayıcılığı yoktur, bu sebeple ifâsına da hükmedilmez. Ancak vaadin yerine getirilmesi güzel ahlakın belirtilerindedir.³¹ Dolayısıyla Malîkilere göre; vaadi ifâ etmenin diyâneten müstehab olduğu konusunda ihtilafın olmadığını, kazâen bağlayıcılığı hususunun ise tartışmalı olduğunu söyleyebiliriz.

2. Kazâî Açından da Bağlayıcı Olduğu Görüşü

Bazı âlimler de vaadin kazâen bağlayıcı olduğunu ifade eder. Bu görüşe göre; kişi yapmış olduğu vaad sebebiyle ilzâm olunur. Yani vaadini ifâ etmemesi durumunda, kazâen vaadde bulunan kimsenin aleyhine hükmedilebilir. Dolayısıyla vaadi ifâ etmek kazâî bir vasıf taşıdığı için, kişinin vicdanına bırakılmaz ve mahkeme yoluyla ifâsına da zorlanabilir.

Kazâen bağlayıcı olduğunu söyleyenlerin bir kısmı; her türlü vaadin bağlayıcı olduğunu, bir kısmı ise sadece muallâk (şarta bağlanan) vaadin bağlayıcı olduğunu söylemişlerdir. Şimdi ise bu görüşleri vermeye çalışacağız.

İlmiyye, Beyrut-1418, C. IV, s. 198,247; Serahsî, *el-Mebsut*, C. VIII, s. 128; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1419, s. 247; a.mlf., *el-Fevâidü'z-zeyniyye fi mezhebi'l-Hanefiyye*, Dâr-u İbnü'l-Cevzî, y.y.t.y, s. 102; İbn Âbidîn, *el-Ukûdû'd-dürriyye fi tenkîhi'l-fetâva'l-hâmidîyye*, Dâru'l Marife, Beyrut, 1300, C. II, s. 321. Ayrıca bkz. Abdullah, Abdullah Muhammed, "el-Vefâ bi'l-vaad", *Mecelletü Mecmai'l-Fikhi'l-İslâmî*, yıl 5, sy.5, kısım 2, 1988, s. 805-821; Âni, Muhammed Rıza Abdülcebbar, "Kuvvetü'l-vaadi'l-mülzime fi ş-şerî'ati ve'l-kânûn", *Mecelletü'l-Mecmai'l-Fikhi'l-İslâmî*, yıl 5, sy.5, kısım 2, 1988, s. 753-783; Cili, Harun Huleyf, "el-Vefâ bi'l-vaad fi'l-fikhi'l-İslâmî", *Mecelletü'l-Mecmai'l-Fikhi'l-İslâmî*, yıl 5, sy.5, kısım 2, 1988, s. 891-908; Debu, İbrahim Fazıl, "el-Vefâ bi'l-vaad", *Mecelletü'l-Mecmai'l-Fikhi'l-İslâmî*, yıl 5, sy.5, kısım 2, 1988, s. 785-804; Hammâd, Nezih Kemal, "el-Vefâ bi'l-Vaad fi'l-Fikhi'l-İslâmî: Tahrîru'n-Nukûl ve Mürââtü'l-Istulâh", *Mecelletü'l-Mecmai'l-Fikhi'l-İslâmî*, yıl 5, sy.5, kısım 2, 1988, s. 823-837; Karadâvî, "el-Vefâ bi'l-vaad", *Mecelletü'l-Mecmai'l-Fikhi'l-İslâmî*, yıl 5, sy.5, kısım 2, 1988, s. 835-859; "Münâkaşa: el-Vefâ bi'l-Vaad", Ortak, *Mecelletü Mecmai'l-Fikhi'l-İslâmî*, yıl 5, sy.5, kısım 2, 1988, s. 931-960; *el-Mevsûatül-fikhiyye*, C. XLIV, s. 72-80; Bayındır, Servet, "Çağdaş Murâbahaya Etkisi Bakımından Vaadin Bağlayıcılığı Meselesi" *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, sy.11., s. 107-120; Cebeci, İsmail, *Modern İslâm İktisadî Literatüründe Murâbaha Tartışmaları*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 67-88.

³¹ Ebu Abdullah Şemsuddin Muhammed b. Muhammed Abdurrahman el- Hattâb, *Tahrîru'l-keîâm fi mesâilil-İltizâm* (thk. Abdusselâm Muhammed Şerîf), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1984, s. 139-144

a) Mutlak Olarak Yapılan Vaadi İfâ Etmenin Kazâen Vacip Olduğu Görüşü

Bu görüşü savunanlar, mutlak vaadin bağlayıcı olduğunu söylemektedir. Vaadin mutlak olarak bağlayıcı olması, her türlü vaadin bağlayıcı olması anlamına gelmektedir. Yani vaad; şarta bağlı (muallâk) olsun veya olmasın, diyâneten de kazâen de bağlayıcıdır. Dolayısıyla kazâen bağlayıcılığı açısından mücerret vaad ile muallâk vaad arasında fark yoktur.³² Semûre b. Cündeb (v. 59/679)³³, Ömer b. Abdülaziz (v. 101/720)³⁴, Hasan el-Basrî (v. 110/728), İbn Eşva (v. 120/737), İbn Şübrüme (v. 144/761)³⁵, İshak b. Râhûye (v. 238/852), Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), İbn Teymiye (v. 728/1328) gibi bir kısım ulemâ bu görüşü benimsemiştir.

İbn Hazm'ın (v. 456/1064) rivâyet ettiğine göre; İbn Şübrüme (v. 144/761) bütün vaadlerin bağlayıcı olduğunu, vaadde bulunan kimsenin vaadini ifâ etmemesi durumunda vaadini yerine getirmesi için kazâen zorlanacağını ifade etmiştir.³⁶

İbnü'l-Arabî (v. 543/1148) *Ahkâmu'l-Kur'ân* adlı eserinde “*evlenirsen sana dinar veririm, ya da ihtiyacın olan bir şeyi alırsan sana şu kadar veririm*” gibi muallâk yapılan vaadin bağlayıcı olup bu konuda fukâhanın icmâ ettiğini söylese de, kendisi herhangi bir özür olmadığı sürece vaadi ifâ etmenin vacib olduğu görüşünün daha doğru olduğunu ve ifâ etme niyetiyle vaadde bulunup da vaadin

³² Abdullah, Abdullah Muhammed, “el-Vefâ bi'l-Vaad”, s. 805-821; Ânî, Muhammed Rıza Abdülcebbâr, “Kuvvetü'l-vaadi'l-mülzime”, s. 753-783; Cîlî, Harun Huleyf, “el-Vefâ bi'l-vaad”, s. 891-908; Debu, İbrahim Fazıl, “el-Vefâ bi'l-vaad”, s. 785-804; Hammâd, Nezih Kemal, “el-Vefâ bi'l-vaad”, s. 823-837; Karadâvî, “el-Vefâ bi'l-vaad”, s. 835-859; *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, C. XLIV, s. 72-80; Bayındır, “Vaadin Bağlayıcılığı Meselesi”, s. 107-120; Demiray, *Eksik Borç Kavramı*, s. 185-190; Cebeci, *Murâbaha Tartışmaları*, s. 67-88.

³³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, C. V, s. 342.

³⁴ Ebu'l-Velid İbn Rüşd el-Kurtubî, *el-Beyân ve't-Tahsîl* (thk. Ahmed el-Habbâbî), Beyrut 1408/1988, C.XV, s. 344-345.

³⁵ Makdîsî, *el-Fürû'*, C. VI, s. 370; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. VIII, s. 29.

³⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. VIII, s. 29.

yerine getirilmemesi durumunda vaadin kişiye zarar vermeyeceğini ifade etmektedir.³⁷

Sonuç olarak; bu görüşü savunanlara göre, vaad şarta bağlı (muallâk) olsun veya olmasın diyâneten de kazâen de bağlayıcıdır. Dolayısıyla bu görüşü savunanlara göre kazâen bağlayıcılığı açısından mücerret vaad ile muallâk vaad arasında fark yoktur.

b) Vaadin, Bir Sebebe Bağlanması ve Kendisine Vaadde Bulunulan Kimsenin Bir Külfet Altına Girmesi Durumunda Bağlayıcı Olduğu Görüşü

Vaad bir sebebe bağlanmış ve kendisine vaadde bulunulan kişi (mev'ûd) bu vaad sebebiyle bir mükellefiyet altına girmişse, bu durumda vaad bağlayıcı olup, vaad eden kişinin vaadi ifâsına da hükmedilir. Ancak kendisine vaadde bulunulan kişi herhangi bir mükellefiyet altına girmemişse, bu durumda vaad eden (vâid) kimseye bir şey gerekmez. Örneğin; bir kimse ev almak isteyen bir kimseye borç para vermeyi vaad ettikten sonra, vaadde bulunulan kişi evi satın alsın; ya da evlenmek isteyen kimseye mehir parasını borç olarak vermeyi vaad ettikten sonra, vaadde bulunulan kişi bu vaade güvenerek evlense kazâen bunları vaad eden kişinin vaadi ifâsına hükmedilir. Çünkü kişinin vaadini ifâ etmemesi, karşısındaki kişinin zarar görmesine yol açacaktır. Bu ve buna benzer meselelerde vaad eden kişinin vaadi ifâ etmesi kazâen gerekir. Bu Maliki mezhebinin meşhur ve tercih edilen görüşüdür. Karâfi bu görüşü İmam Malik, İbnü'l-Kasım ve Sahnûn'a dayandırmaktadır.³⁸

³⁷ İbnü'l-Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Meâfirî el-Eşbilî el-Malikî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1424, 3.Basım, C. IV, s. 242; İbnü'l-Arabî, *Aridatu'l-ahvezi*, C. X, s. 100.

³⁸ Hattâb, *Tahrîru'l-keîm*, s. 139-144. Ayrıca bkz. Abdullah, Abdullah Muhammed, "el-Vefâ bi'l-Vaad", s. 805-821; Ânî, Muhammed Rıza Abdülcebbâr, "Kuvvetü'l-vaadi'l-mülzime", s. 753-783; Cîlî, Harun Huleyf, "el-Vefâ bi'l-vaad", s. 891-908; Debu, İbrahim Fazıl, "el-Vefâ bi'l-vaad", s. 785-804; Hammâd, Nezih Kemal, "el-Vefâ bi'l-vaad", s. 823-837; Karadâvî, "el-Vefâ bi'l-vaad", s. 835-859; *el-Mevsûatül-fıkhiyye*, C. XLIV, s. 72-80; Bayındır, "Vaadin Bağlayıcılığı Meselesi", s. 107-120; Demiray, *Eksik Borç Kavramı*, s. 185-190; Cebeci, *Murâbaha Tartışmaları*, s. 67-88.

c) Bir Sebebe Bağlanmış Olan Vaadin Mutlak Surette Bağlayıcı Olduğu Görüşü

Eğer vaad bir sebebe bağlanmış ise –vaadde bulunulan kişi (mev'ûd) bir külfet altına girsin veya girmesin– vaad bağlayıcıdır, vaad eden kişinin bunu ifâ etmesi de kazâen vaciptir. Ancak vaad bir sebebe bağlanmamış ise ifâ etmek vacip değildir. Buna göre bir kimse birine; *“Tarlânı ekmen için ineğimi ve sabanımı sana ödünç olarak vermeyi veya evlenmen için sana borç para vermeyi vaad ediyorum.”* derse ya da *“Yarım bir yere gitmek veya borcumu ödemek ya da evlenmek istiyorum diyerek bunun için bana şu kadar para ver.”* dedikten sonra karşısındaki bunları yapacağına dair söz verir, daha sonra vaadinden dönerse, vaadi bağlayıcı olur. Bu görüşe göre, vaadde bulunulan kişinin bir mükellefiyet altına girip girmemesi önemli değildir. Kişi vaadini ifâ etmekten kaçınırsa, kazâen vaadin ifâsına hükmedilir. Ancak bir kimse sebebini söylemeksizin mutlak olarak *“bana şu kadar borç para ver”* ya da *“hayvanımı, ineğini veya bineğini bana ödünç ver”* dedikten sonra; karşısındaki de bu talepleri yerine getireceğine *“evet”* diyerek vaadde bulunursa, bu durumda vaad bağlayıcı değildir. Çünkü vaad bir sebebe bağlanmamış ise, bağlayıcı değildir. Bu Maliki mezhebinde zikredilen bir görüştür.³⁹

d) Muâllak Olarak Yapılan Vaadin Bağlayıcı Olduğu Görüşü

Bu görüşü savunanlara göre, şarta bağlanmış olan vaadin ifâsı kazâen bağlayıcıdır. Örneğin bir kimse diğerine *“Şu malı felan kimseye sat, eğer o parasını vermezse ben vereceğim.”* dedikten sonra, müşteri parayı ödemediği takdirde vaadde bulunan kimsenin mezkûr olan vaadi yerine getirmesi gerekir. Çünkü vaad, şarta ta'lik edildiği için bağlayıcı hale gelmiştir. Bu Hanefî mezhebinin görüştür.

³⁹ Hattâb, *Tahrîru'l-keîâm*, s. 139-144; Ayrıca bkz. Abdullah, Abdullah Muhammed, *“el-Vefâ bi'l-Vaad”*, s. 805-821; Ânî, Muhammed Rıza Abdülcebbâr, *“Kuvvetü'l-vaadi'l-mülzime”*, s. 753-783; Cîlî, Harun Huleyf, *“el-Vefâ bi'l-vaad”*, s. 891-908; Debu, İbrahim Fazıl, *“el-Vefâ bi'l-vaad”*, s. 785-804; Hammâd, Nezih Kemal, *“el-Vefâ bi'l-vaad”*, s. 823-837; Karadâvî, *“el-Vefâ bi'l-vaad”*, s. 835-859; *el-Mevsûatül-fıkhiyye*, C. XLIV, s. 72-80; Bayındır, *“Vaadin Bağlayıcılığı Meselesi”*, s. 107-120; Demiray, *Eksik Borç Kavramı*, s. 185-190; Cebeci, *Murâbaha Tartışmaları*, s. 67-88.

Mücerret ve muallâk ayrımını net bir şekilde ortaya koyan Serahsî, muallâk vaadin kazâen bağlayıcı olduğunu, şarta bağlayarak kişinin vaadini kendisine vacip hale getirdiğini, şarta ta'lik edilmesinin vücûbiyete delâlet ettiğini ve bunun istihsan ile elde edilen bir hüküm olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰

Zeylâî (v. 743/1343), *Tebyinü'l-hakâik* adlı eserinin kefâlet bahsinde, *zahirür'-rivâyeye* göre mutlak vaadin bağlayıcı olmadığını, Ebu Hanife ve İmamı Muhammed'in bu görüşte olup fetvânın bununla olduğunu; şarta ta'lik edilen vaadin ise bağlayıcı olup kişiyi ilzam edeceğini açıklar.⁴¹ Kerderî'nin *el-Fetâvâ'l-Bezzâziye'* de zikrettiği ifadeler, *Tebyinü'l-hakâik*deki nakillerle büyük ölçüde aynı olmakla birlikte *Bezzâziye'*de bilinen genel bir kâideden söz edilmiştir. Burada belirtilen ifadeye göre, vaadler şarta bağlanıp ta'lik suretine büründüğünde (أن المواعيد باكتساب صور التعاليق تكون لازمة) lazımlıdır.⁴²

İbn Nüceym (v. 970/1562), *el-Eşbah ve'n-nezâir* ile *el-Fevâidü'z-zeyniyye*, adlı eserlerinde vaadin ancak iki meselede bağlayıcı olacağını ifade eder. Bunlardan biri şarta ta'lik edilen vaad, diğeri de bey' bi'l-vefâ'da olan vaaddir. Dolayısıyla İbn Nüceym de Serahsî ve Zeylâî ile aynı görüştedir.⁴³

Muallâk vaadin bağlayıcılığı hakkında Serahsî, Zeylâî, Bezzâzi, İbn Nüceym ve Hamevî'nin (v. 1098/1687) ifadeleri daha sonra Mecelle'nin 84. maddesinde "Vaadler sûret-i ta'liki iktisâ ile lâzımlıdır." şeklinde kanunlaştırılmıştır.⁴⁴ Mecelle şârihlerinden Ali Haydar Efendi (v. 1355/1936) de benzer ifadeleri nakletmektedir.⁴⁵ Mücerret vaadin bağlayıcı olmadığını, ancak bey' bil-vefânın bu

⁴⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VIII, s. 138.

⁴¹ Zeylâî, *Tebyinül-hakâik fi şerhi kenzi'd-dekâik ve haşiyetü'ş-şilbi* (Şihabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Yunus b. İsmail b. Yunus eş-Şilbi'nin Haşiyesi) Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, Mısır, C. IV, s. 148.

⁴² Hâfızuddin Muhammed b. Muhammed b. Şihâb b. Yusuf el-Hârezmî el-Kerderî el-Bezzâzi, *el-Fetâvâ'l-Bezzâziye* (el-Fetâva-yı'l-Hindiyye, C.IV-VI ile birlikte), 3. bs. el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Diyarbakır 1973, C.VI, s. 3. Bezzâziye'de zikredilen bu ifadelerin aynısı İbn Âbidin'de de mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Âbidin, *Redd'ül-muhtar alâ ed-dürri'l-muhtar*, Dâru'l-Fikir, Beyrut 1412, C. V, s. 277.

⁴³ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1419, s. 247; İbn Nüceym, *el-Fevâidü'z-zeyniyye fi mezhebi'l-Hanefiyye*, Dâru İbnü'l-Cevzî, y.y, t.y, s. 102. Ayrıca bkz. Hamevî, *Gamzü uytüni'l-besâir şerhü kitabı'l-eşbâh ve'n-nezâir*, Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, 1985, C. III, s. 236-237

⁴⁴ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, Matbaa-yı Osmaniye, İstanbul 1300, s. 59.

⁴⁵ Ali Haydar, *Dürerü'l-Hükkâm*, s. 183-184.

kuraldan istisna edildiğini⁴⁶ ifade eden Ali Haydar Efendi “*el-Mecmûa’tü’l-cedîde fi’l-kütübi’l-erba’a*” adlı eserinde; akit yapıldıktan sonra tarafların vaad şeklinde ileri sürdüğü şartın sahih ve muteber olacağını, bunun akdi ifsat etmeyeceğini, vaad tarikiyle ileri sürülen bu şartın ifâsının da lâzım olduğunu belirtmektedir.⁴⁷

Son olarak Mustafa ez-Zerkâ (v. 1420/1999) her ne kadar diyâneten ifâsı talep edilse de vaadin kişiyi ilzam etmeyeceğini, ifâ edilmediğinde aleyhine hükmedilemeyeceğini⁴⁸ ve vaadin bağlayıcılığı hususunda Malikî mezhebinin meşhur ve tercih edilen görüşünün daha isabetli ve tercihe şayan olduğunu dile getirir.⁴⁹

Hanefilere göre bu meselenin özü şudur: İnsan bir başkasına istenilen bir şeyi gelecekte yapacağına dair haber verir. Eğer istenilen şey üzerine vacip olmayan bir şey ise, kişinin yapmış olduğu bu mücerret vaad onu ilzâm etmez. Çünkü vaad ihtiyari olan şeyleri bağlayıcı hale dönüştürmez. Ancak vaadler ta’lik suretinde olduğunda şart ve ceza arasındaki ilişkinin kuvvetinden dolayı bağlayıcı olur. Nitekim cezanın gerçekleşmesi şartın gerçekleşmesine bağlı olup şart gerçekleşmeden ceza gerçekleşmez.⁵⁰ Ayrıca vaadler ta’lik edildiğinde kendisinden iltizam ve taahhüt manası zahir olur. İşte böylece vaad şarta bağlandığında kuvvet kazanır ve bağlayıcı olur.

3. Murâbaha Bağlamında Vaadin Bağlayıcılığı

İslam iktisadının ve modern akitlerin en çok tartışılan konularından birisi olan vaadin bağlayıcılığı meselesi, birçok modern akitte (leasing, sukuk, yap-işlet-devret modeli gibi) kilit bir rol oynasa da, söz konusu tartışmalar ilk olarak

⁴⁶ Ali Haydar, *Dürrü’l-Hükkâm*, s. 184-185.

⁴⁷ Ali Haydar, *el-Mecmûa’tü’l-cedîde fi’l-kütübi’l-erba’a*, Hukuk Matbaası, Dersaadet 1332, s. 136.

⁴⁸ Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fıkhü’l-İslâmî fi sevbihi’l-cedîd*, Dâru’l-Kalem, Dimeşk 1998, C. II, s. 1032.

⁴⁹ Zerkâ, *el-Fıkhü’l-İslâmî*, C. II, s. 1033-1034.

⁵⁰ Ali Haydar, *Dürrü’l-Hükkâm*, C. I, s. 174.

çağdaş murâbaha⁵¹ bağlamında ortaya çıkmıştır. Vaad unsuru, modern akitlerin vazgeçilmez bir unsuru haline geldiği için; vaadin bağlayıcılığı meselesi 20.yy'da özellikle İslam iktisadı ve İslam bankacılığı ile ilgili pek çok çalışmanın gündemini oluşturmuş ve bu konuda bir takım kararlar alınmıştır. Gerek murâbahanın bankacılık faaliyetleri içerisinde büyük bir paya sahip olması, gerekse söz konusu tartışmaların ilk olarak bu alanda ortaya çıkması hasebiyle, vaadin bağlayıcılığı meselesini murâbaha bağlamında ele alacağız.

İslam iktisadında modern veya çağdaş olarak isimlendirilen bu işlemde müşteri satıcısını, özelliklerini ve fiyatını önceden belirlediği bir malı genelde hazır bir form doldurarak bankaya sipariş verir. Banka da konuyu kişisel, kanunî, iktisadî açılardan ve ürün bağlamında bütün yönleriyle araştırdıktan sonra talebi kabul etmesi durumunda ana satıcıya ödemeyi yapıp malı alır. Daha sonra banka maliyetine kârını ekleyerek bu malı siparişte bulunan müşteriye taksitle satar, müşteri de belirlenen tarihlerde bankaya gerekli ödemelerini yapar.⁵² Bu işlemin başında müşteri söz konusu malı bankadan satın alacağını, banka da malı müşteriye satacağını vaad etmektedir. Ancak, "Müşteri malı almaktan, banka ise malı tedarikten vazgeçebilir mi? Yahut tedarikten sonra banka malı başkasına satabilir mi? Bu vaad tarafları bağlar mı bağlamaz mı?" tarzındaki sorular, çağdaş murâbaha uygulamasında vaadin bağlayıcı olup olmadığı meselelerini gündeme getirmiştir.

⁵¹ Sözlükte "artma, çoğalma" anlamına gelen murâbaha (مراعاة) kelimesi, istilahta sahih akitle alınan "bir malı, alış fiyatı veya maliyetine belirli bir kar ekleyerek satmak" diye tanımlanır. Modern dönemde isimlendirmede klasik ve çağdaş (modern) olarak ikili bir ayrıma gidilmiştir. Klasik murâbaha; müşteriye maliyet veya alış fiyatı konusunda bilgi verilerek, satıcının sahih bir akitle aldığı malın maliyetine belirli bir kâr ekleyerek satmasıyla gerçekleşen türüne denir. Bu murâbaha türünde taraflar, alıcı ve satıcı olmak üzere iki kişiden oluşur. Çağdaş murâbaha (المراعاة للامر بالشراء) ise, müşterinin talebi üzerine bir malın faizsiz banka tarafından satın alınıp söz konusu müşteriye, anlaşılan oranda bir kar ilavesi ile vadeli olarak satılmasıyla gerçekleşen türüne denir. Bu tür murâbaha ise, müşteri, banka ve satıcı olmak üzere üç kişiden oluşur. Kısacası murâbahanın fıkıh kitaplarında anlatılan şekline klasik murâbaha, faizsiz bankacılıkta uygulanan şekline ise çağdaş veya modern murâbaha gibi bir isim verilmiştir. Türkiye uygulamasında ise bu yönteme kurumsal işlemlerde "üretim desteği", bireysel işlemlerde ise "bireysel finansman desteği" adı verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut, C. V, s. 220; Mergîmânî, *el-Hidâye fi şerhi bidâyeti'l-Mübtedâi*, Dâru'l-İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, C. III, s. 56; Bayındır, Servet, *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2005. s. 75; Bayındır, "Vaadin Bağlayıcılığı Meselesi" s. 108; Dönmez, İbrahim Kâfi, "Murabaha", *DİA*, C.XXXI, 148.

⁵² Bayındır, "Vaadin Bağlayıcılığı Meselesi", s. 109.

Murâbaha işlemiyle ilgili olan bu tür sorular, söz konusu işlem ile vaadin ne kadar iç içe olduğunu göstermektedir. Modern dönemde teorik planda tartışılan temel mesele akitlerde taraflardan birinin vaadinin ve her iki tarafın ortaya koyduğu vaatleşmenin (muvâ'ade) kazâen bağlayıcı olup olmadığıdır.

Modern dönemde vaadin bağlayıcılığına ilişkin tartışmalar, çağdaş murâbaha tartışmaları ile birlikte başladığı için çağdaş murâbahanın işleyişini ele aldığımız bu kısa girişten sonra vaadin murâbaha akdindeki yerine ve ilgili tartışmalara yoğunlaşacağız.

A. Murâbahayla İlişkili Olarak Vaad Meselesinin Ele Alınışı

Murâbaha bağlamında vaadin bağlayıcılığı meselesine ilk defa Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye (v. 189/804) izafe edilen *el-Mehâric ve'l-hiyel*⁵³ adlı eserde rastlanılmaktadır. Buna göre bir kimse diğerine “*şu evi felan kişiden şu fiyata satın al, ben onu senden satın alacağım*” diyerek satın alma vaadinde bulunmaktadır. Burada vaad eden kimsenin vaadinde durmaması durumunda aracılık yapan kişiye gelecek muhtemel zararı def etmek için ilk satıcıyla aracı arasındaki alışverişin muhayyerlik hakkıyla yapılması önerilmektedir. Eğer vaad bağlayıcı olsaydı, bu işlemde muhayyerliğe ihtiyaç duyulmazdı. Vaad bağlayıcı olmadığı için, İmâm Muhammed vaadde bulunulan (mevûd) kişiye gelebilecek zarardan dolayı muhayyerlik şartıyla alımı önermektedir.⁵⁴

Benzer bir örnekte Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî'nin (v. 204/819) *el-Ümm* adlı eserinde zikredilmektedir. Ona göre bu işlemde malik olunmayan bir şeyin (ma'dum) satımı ile aldanma ve anlaşmazlığa düşme tehlikesi vardır. Bu gerekçeler sebebiyle Şâfiî tarafların her ikisinin de serbest olduğunu ifade eder. Bu durumda satın alan, malı siparişte bulunana satabileceği gibi, bir başkasına da satabilir. Söz veren de dilerse satın alır, dilerse almaz. Görüldüğü üzere burada tarafların yapmış olduğu vaad, bağlayıcı değildir. Vaadin bağlayıcı olması du-

⁵³ Bu kitabın İmâm Muhammed'e izafesi şüphelidir. Saffet Köse'ye göre bu eser, üç Hanefi İmâm'ının bazı görüşlerinden de istifade edilerek bir başkası tarafından derleme yoluyla daha sonra oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Köse, Saffet “Fıkıh Literatürünün Tartışmalı İki Eseri: el-Mecmû'u'l-Kebîr ve el-Mehâric fi'l-Hiyel”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya, 2004, sayı: 3, s. 289-312.

⁵⁴ Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Mehâric ve'l-hiyel*, Mektebetü's-Sekâfe, Kâhire, s. 37.

rumunda ise, böyle bir akdin yukarıda zikredilen gerekçeler sebebiyle feshedileceği söylenmektedir.⁵⁵

Bu konuya değinen fakihlerden bir diğeri de İbn Kayyim'dir. (v. 751/1350) O, da İmâm Muhammed gibi tarafların vaadinden cayması durumundaki muhtemel zararı önlemek için ilk alışverişin muhayyerlik şartıyla yapılmasını önermektedir.⁵⁶ Böyle bir öneride bulunduğuna göre İbn Kayyim'e göre de vaad bağlayıcı değildir. Çünkü vaad bağlayıcı olsaydı, malı satın alan kimsenin teklifte bulunanın caymasından endişesi olmaz ve buna çözüm olarak da muhayyerliğe başvurulmazdı.

B. Vaadin Bağlayıcılığı Hakkında Alınan Kararlar

Çağdaş murâbahadaki vaadin bağlayıcılığı hususunda ilk ihtilaf, 1979'da Dubai'de yapılan Birinci İslâm Bankacılığı Konferansı'nda ortaya çıkmıştır.⁵⁷ Çoğunluk bu uygulamadaki vaadin bağlayıcı olduğu görüşündedir. Konuyla ilgili alınan karar şu şekildedir:

Bu uygulama; anlaşmada belirtilen şartlar çerçevesinde müşterinin malı satın alacağı, bankanın ise akdi sonuçlandıracağı vaadini içerir. Bu tür vaad, Mâliki mezhebinin görüşüne göre her iki tarafı kazâen; diğer mezheplerin görüşüne göre de diyâneten bağlar. Toplum yararı olduğunda diyâneten bağlayıcı olan bir şey, kazâen de bağlayıcı kılınabilir ve müdahale de edilebilir.⁵⁸

Bu konu daha sonra 1983 yılında Kuveyt'te yapılan İkinci İslâm Bankacılığı Konferansı'nda tartışılmış ve şu kararlara varılmıştır:

⁵⁵ Ebu Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm*, Dâru'l-Mârif, Beyrut 1393, C. III, s. 39.

⁵⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İlâmu'l-muwaakkîn an Rabbi'l-Âlemîn* (thk. Muhammed Abdusselam İbrahim) Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1407, C. IV, s. 23.

⁵⁷ Bu konferans ilk İslâmî bankanın ortaya çıkışından dört yıl sonra gerçekleşmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Ahmed es-Sâlûs, "el-Murâbaha li'l-âmiri bi's-şirâ", *Mecelletü Mecma'î'l-fikhi'l-islâmî*, C. V, sy. 2 (1988), s. 1059-1060.

⁵⁸ Siddîk Muhammed el-Emin, ed-Dârîr, "el-Murâbaha li'l-âmiri bi's-şirâ", *Mecelletü Mecma'î'l-Fikhi'l-İslâmî*, C. V, sy. 2 (1988), s. 998-999; Sâlûs, "el-Murâbaha li'l-âmiri bi's-şirâ", s. 1061-1062.

1- Mal banka tarafından satın alınıp, mülkiyete geçirildikten sonra, daha önce anlaşılan bir kârla, satın alma emrini veren müşteriye satımıyla gerçekleşen murâbahada, karşılıklı vaatleşmek şer'an caizdir.

2- Bu işlemde vaadin banka veya – satın alma emrini veren– müşteri veyahut her ikisi için bağlayıcı olduğu görüşünü almak, tarafların maslahatını ve ticari ilişkilerin istikrarını sağlaması açısından daha uygundur. Çünkü burada gerek bankanın gerekse müşterinin menfaatinin korunması söz konusudur. Vaadin bağlayıcı olduğu görüşünü kabul etmek şer'an makbul olup, her banka bu hususta kendi Şer'î Denetleme Kurulu'nun tercih ettiği görüşleri alma noktasında muhayyerdir.⁵⁹

Bu toplantıda vaatleşmenin cevâzı ittifakla, vaadin bağlayıcı olabileceği ise çoğunluğun onayıyla kabul edilmiştir. Aynı yıl Medine'de düzenlenen “*el-Bereke li'l-İktisâdi'l-İslâmî*” isimli toplantıda da Kuveyt'te alınan kararların aynı benimsenmiştir.⁶⁰

1988'de Kuveyt'te düzenlenen toplantıda ise, Uluslararası İslâm Fıkıh Akademisi (Mecma'u'l-Fıkhî'l-İslâmî), toplantının beşinci devresinde bu konuyu detaylı bir şekilde müzakere ettikten sonra şu kararları (5/2,5/3) almıştır:

1- Murâbaha li'l-âmiri bi'ş-şirâ, mal bankanın mülkiyetine girdikten ve şer'an kabz gerçekleştikten sonra olabilir. Banka malı satana kadar mesuliyeti üstlendiği sürece caizdir.

2- Herhangi bir özür bulunmadığı sürece vaad, vaadde bulunanı diyâneten bağlar. Bir sebebe bağlandığında ve karşı tarafın yaptığı vaade güvenerek mali bir yükümlülük altına girmesi durumunda ise kazâen bağlar. Zaruret yoksa vaad eden, ifâ etmemesi sebebiyle oluşan fiilî zararı tazmin eder.

⁵⁹ Sâlûs, “el-Murâbaha li'l-âmiri bi'ş-şirâ”, s. 1062-1063; Dârîr, “el-Murâbaha li'l-âmiri bi'ş-şirâ”, s. 998-999.

⁶⁰ Dârîr, “el-Murâbaha li'l-âmiri bi'ş-şirâ”, s. 999.

3- Muvâade bir ya da iki taraf için muhayyerlik şartıyla caizdir. Muhayyerlik yoksa caiz değildir. Çünkü –her iki taraf için- bağlayıcı olan muvâade, bey’ akdine benzer ve bu elde olmayan şeyin satımı anlamına gelir.⁶¹

C. Vaadin İslam Bankacılığında Uygulanışı ve Bu Konudaki Kanunlar

Ortaya çıktığı ilk andan bugüne kadar, İslam finansında vaad ile ilgili ortaya çıkan farklı uygulamaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

— Vaadin yerine getirilmesi konusunda tarafların her ikisinin muhayyer olması.⁶²

— Taraflardan birinin vaadinin bağlayıcı, diğerinin vaadi yerine getirme konusunda muhayyer olması.⁶³

— Tarafların her ikisi (banka ve müşteri) için de vaadin bağlayıcı olması: ⁶⁴

Kuwait Finance House’un (Beytü’t-temvîli’l-Küveyti) fetvâ kurulu, bu işlemde müşterinin sözüne güvenerek banka bir takım sorumlulukların altına girdiği için müşterinin vaadinde durması gerektiğini ifade ederken; Al-Baraka Grubu murâbahadaki vaadin her iki taraf için bağlayıcı olduğu durumunda, bu işlemin caiz olmadığı ve bankanın masraflarının karşılanması kaydıyla müşterinin vaadinden dönme hakkının bulunduğu yönünde karar almıştır.⁶⁵

⁶¹ Ortak, *Mecelletü Mecma’i’l-Fıkhî’l-İslâmî*, C. V, sy. 2 (1988), s. 1599-1600.

⁶² Bu görüşü savunanlar arasında M. Süleyman Eşkar, Refik el-Mısri ve Hasan Abdullah zikredilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf el-Karadâvi, *Bey’u’l-murâbahali’l-âmiri bi’s-şirâ kemâ tecrihi’l-mesâri’fî’l-İslâmiyye*, Mektebetu Vehbe, Kahire1987/1407, s. 62.

⁶³ Bu konuda İslam Fıkhı Konseyi vaadin tek taraf için bağlayıcı olabileceği görüşünü benimsemiştir. Yani bankanın vaadinin bağlayıcı sayıldığı durumda müşteri, müşterinin vaadin bağlayıcı sayıldığı durumda banka muhayyerdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ortak, *Mecelletü Mecma’i’l-Fıkhî’l-İslâmî*, C. V, sy. 2, s. 1599-1600

⁶⁴ Karadâvi bu görüşü benimseyenler arasındadır. İkinci İslam Bankacılığı Kongresi’nde benimsenen karara göre vaadin her iki ya da tek taraf bağlayıcı olması mümkündür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sâlûs, “el-Murâbaha li’l-âmiri bi’s-şirâ”, s. 1062-1063; Sıddîk ed-Dârîr, “el-Murâbaha li’l-âmiri bi’s-şirâ”, s. 998-999; Karadâvi, *Bey’u’l-murâbaha*, s. 62

⁶⁵ Mecmûatü Delleti’l-Bereke, *Karârât ve Tavsiyât Nedeâtî’l-Bereke li’l-İktisâdî’l-İslâmî* (nşr. Abdüssettâr Ebû Gudde-İzzuddin Muhammed Hoca), yy., 2001, s. 164; Mecmûatü Delleti’l-Bereke, *ed-Delîlû’s-Şerîyyü li’l-Murâbaha* (nşr. Abdüssettâr Ebû Gudde-İzzuddin Muhammed Hoca), yy., 1998, s. 113, 116. Ayrıca bkz. Bayındır, “Vaadin Bağlayıcılığı Meselesi”, s. 116.

Ürdün İslam Bankası ise, mutlak bir şekilde vaadin (her iki taraf için) bağlayıcı olduğunu benimserken; Faysal İslam Bankası müşterinin vaadi yerine getirme konusunda muhayyer olması, banka için de bunun (vaadin) bağlayıcı olduğu yönündeki görüşünü tercih etmiştir. Bugün bankaların büyük çoğunluğu vaadin müşteri için bağlayıcı olduğu görüşünü benimsemektedir.⁶⁶

Bazı ülke kanunlarında ise vaadle ilgili hükümlerin farklı şekillerde olduğu görülmektedir. Örneğin Fas kanunları genel olarak vaadi borç kaynağı saymazken, bazı İslam ülkelerinde İslami bankaların tâbi olduğu kanunlar vaadi akit olarak değerlendirmiş ve bunun bağlayıcılığına hükmetmiştir.⁶⁷ Bunların bazıları şu şekildedir:

a. Kuveyt Medenî Kanunu'na göre; Bir şahıs belirli bir akit yapmayı vaad ederse, vaadin geçerli olduğu süre zarfında, kendisine vaad edilen kimse- nin buna razı olması ve bu durumun vaadi yapan tarafça bilinmesi halinde bu vaad geçerli olur.⁶⁸

b. Ürdün Medeni Kanunu'na göre; eğer vaad bir taraftan sadır olmuşsa sadece o tarafı, iki taraftan sadır olmuşsa da her iki tarafı bağlar.⁶⁹

Suriye, Mısır ve Ürdün medenî kanunları akitleşme konusundaki vaadi, akdin bir aşaması ve ona doğru atılmış bir adım olarak kabul etmektedir.⁷⁰ Mustafa Zerkâ ise, Lübnan kanunlarındaki alım ve satım vaadinin tam bir akit

⁶⁶ Cebeci, Murâbaha Tartışmaları, s. 75.

⁶⁷ Âişe Şarkâvî Malikî, *el-Bünükü'l-İslâmiyye*, Dârü'l-Beyza, Beyrut 2000, s. 463. Ayrıca bkz. Cebeci, İsmail, *Murâbaha Tartışmaları*, s. 83.

⁶⁸ Hasaneyn, Feyyaz Abdülmünim, *Bey'u'l-murâbaha fi'l-mesârifî'l-İslâmiyye*, Kahire 1996, s. 30. Ayrıca bkz. Cebeci, *Murâbaha Tartışmaları*, s. 84.

⁶⁹ Cebeci, *Murâbaha Tartışmaları*, s. 75. Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Mahmûd Ahmed Talâfiha, *Kâidetü (Tasarıfu'l-İmâm ale'r-Raiyye Menûnun bi'l-maslaha) ve tatbikâtühâ'l-fıkhiyye ve'l-kânûniyye fi mecâli'l-muâmelâti'l-muâsıra*, (Yüksek Lisans Tezi-Yermük Üniversitesi), Yermük (Ürdün) 2001, s. 175.

⁷⁰ Ebû Zeyd, Abdülazîm, *Bey'u'l-murâbaha ve tatbikâtuhu'l-muâsıra fi'l-mesârifî'l-İslâmiyye*, Şam 2004, s. 178. Senhûrî bunu şöyle açıklamaktadır: Mesela bir şey satmayı vaat eden bir şahıs, karşı taraf satın alma isteğini ortaya koyarsa, o şeyi satmakla yükümlüdür. Bu icabın ötesinde bir şeydir. Çünkü bu, kabule bitişik bir icabdır. O halde bu tam bir akit. Ancak icab ve kabulün her biri sadece bey' yapma vaadine veya ilk anlaşma durumunda bir ön satışa yönelmiştir. Dolayısıyla bey' vaadi ve ön anlaşma, nihaî akitleşmenin bir aşaması ve ona doğru atılmış bir adım olur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdürrezzâk es-Senhûrî, *el-Vasîfî fi şerhi'l-kanuni'l-medeniyyi'l-cedîd: Nazariyyetü'l-iltizâm*, Beyrut [t.s.], C. I, s. 251; Ebû Zeyd, *Bey'u'l-murâbaha*, s. 178

gibi ele alındığını; ancak buradaki vaadin mücerred vaad olmayıp iki taraf arasında karşılıklı taahhüt içeren bir anlaşma olduğunu belirtmektedir.⁷¹

D. Vaad Tartışmaları

1983 yılında Kuveyt'te yapılan İkinci İslam Bankacılığı Kongresi'ne katılanlardan bazıları, murâbahada karşılıklı vaatleşmenin fıkhen caiz olabileceği hususunda muvafakat ettikleri halde, buradaki vaadin bağlayıcı olması gerektiği görüşüne şiddetle karşı çıkmışlardır.⁷²

Vaadin bağlayıcı olduğunu savunanlarla buna karşı çıkanları delilleriyle ele alıp incelemeye çalışacağız.

1. Vaadin Bağlayıcı Olmadığını Savunanlar

1983'te Kuveyt'te yapılan İkinci İslam Bankacılığı Kongresi'ne katılanlardan Prof. Dr. Hasan Abdullah el-Emin, Prof. Dr. Muhammed Süleyman el-Eşkar ve Doç. Dr. Ali es-Sâlûs vaadin bağlayıcılığına şu gerekçelerden dolayı karşı çıkmışlardır:

1979'da Dubai'de yapılan Birinci İslam Bankacılığı Kongresi'nin vaadin kazâen bağlayıcılığı hususundaki fetvâsı, Mâlikî mezhebinin görüşüne dayanmaktadır. Hâlbuki Mâlikî mezhebi, özellikle satın alma vaadine dayalı olarak yapılan murâbaha işlemine asla cevaz vermez ve bunu reddeder. Çünkü Mâlikî mezhebine göre; bu işlemde "bey'ul-î'ne" gibi fıkhîta yapılması yasak olan bir şeyin varlığı söz konusudur. Hal böyle iken, özel bir meselede Mâlikî mezhebinin görüşünü terk ederken vaadin bağlayıcılığı hakkındaki görüşünün kabul edilmesi mümkün değildir.⁷³

Hasan Abdullah el-Emin Mâlikîlere göre; kazâen bağlayıcı olan vaadin sadece hayra, iyiliğe ve güzel olan şeylere ilişkin olacağını söyleyerek –

⁷¹ Zerkâ, Mustafa Ahmed, *Akdü'l-bey'*, Dimeşk 1999, s. 171-172. Ayrıca bkz. Cebeci, İsmail, *Murâbaha Tartışmaları*, s. 84.

⁷² Karadâvî, *Bey'u'l-murâbaha*, s. 62.

⁷³ Karadâvî, *Bey'u'l-murâbaha*, s. 62.

içerisinde bir bedel bulunan-muâvazalı akitleri bunun dışında tutmaktadır. O, bunu gerekçelendirirken önce Hattâb'ın " söz vermeye gelince, burada kişinin kendisini ilzâm edecek, yani verdiği sözünü yerine getirmeye zorlayacak herhangi bir husus yoktur" ⁷⁴ şeklindeki açıklamasına yer vermiş, daha sonra da İbn Arefe'nin (v. 803/1401) "vaad, kişinin gelecekte maruf olan bir şeyi yapacağını haber vermesidir"⁷⁵ şeklindeki tanımını vermiştir. Hasan Abdullah el-Emin, buradaki vaad tanımında "maruf" kaydının konulduğunu ve buna da bey' türündeki muâvaza akitlerinin değil; karz (borç), itâk (azat etme), hibe ve âriye türündeki teberru akitlerinin örnek olarak verildiğini ifade eder. Bunun üzerine Abdullah el-Emin; İbn Arefe'nin vaad ile ilgili yapmış olduğu tanım ve örneklerden hareketle kazâen bağlayıcı olan vaadin, ancak teberru akitlerine taalluk edip, muâvaza akitlerine taalluk etmeyeceğini ifade etmiştir.⁷⁶

Süleyman el-Eşkar da vaadin bağlayıcılığı hususunda Hasan Abdullah el-Emin ile aynı fikirdedir. O, vaadin kazâen ve diyâneten bağlayıcı olduğu hususundaki bazı Mâlikîlerin benimsediği görüşteki vaadin; ancak maruf olan şeylere yönelik olduğunu, ticari alandaki vaadin çok farklı olduğunu, burada bağlayıcılığı tartışılan vaadin akıllara bile gelmediğini ifade eder. Yusuf el-Karadâvî, Abdullah el-Emin ile Süleyman el-Eşkar'ın görüşüne şu şekilde cevap verir:

Teberru akitlerinde vaadin bağlayıcı olduğunu, muâvaza akitlerinde ise bağlayıcı olmadığını söyleyenlerin görüşüne gelince, şu iki hususu özellikle belirtmek isterim. Öncelikle vaadi ifâ etmenin vacip olduğunu, vaadden caymanın ise haram olduğunu gösteren naslarda "vaad" kelimesi mutlak olarak gelmiş ve bunlar arasında herhangi bir ayırım yapılmamıştır. Bunu takyit ve tahsis edecek

⁷⁴ Hattâb, *Tahrîru'l-kelâm*, s. 139-140.

⁷⁵ Ensârî, *Şerhu Hududî İbn Arefe*, s. 428.

⁷⁶ Karadâvî, *Bey'u'l-murâbaha*, s. 63; Ayrıca ayrıntılı olarak 1983 yılında Hasan Abdullah el-Emin tarafından yayınlanan "el-İstismârü'l-lâribevî fî nitaki akdi'l-murâbaha" adlı makalesine bakınız. Bu makalede bağlayıcı vaad içeren Murâbahanın kabul edilemeyeceği ve Bey'u'l-İne kapsamında olduğu ifade edilmiştir. Hasan Abdullah el-Emin, "el-İstismârü'l-lâribevî fî nitaki akdi'l-murâbaha", *Mecelletü'l-Müslimi'l-Muâsir*, Lübnan, 1983, C.9, sy. 35, s. 69-92.

herhangi bir delil de yoktur. Bu yüzden İbn Şübrüme, açık bir şekilde bütün vaatlerin bağlayıcı olduğunu söylemiştir.

İkinci olarak; eğer vaatler arasında bir ayırım yapmak gerekirse, bana göre bu durum söylenilenin tam aksine bir sonuç verir. Vaadin bağlayıcılığı hususunda Mâlikîlerle diğerleri arasında çıkan ihtilaf, içerisine malî unsurun girdiği vaatlerdir. Hâlbuki ihtilaf malî olanlarda değil de, hayra yönelik olanlarda çıkmış olsaydı, bu kabul edilebilirdi. Mesela bir '*insanın diğerine sana şöyle iyilikte bulunacağım veya sana şu hizmeti sunacağım demesi*' başlı başına bir teberrû işlemidir. Böyle bir adam sözünde durmaz ise ayıplanırdı. İnsanlar arasında yaygın olan, örf olan da budur. Çünkü buradaki vaat, bir teberrûdür. Bu, içerisine malî unsurun girmediği vaatlerdedir. Fakat bu tür vaatlerin içerisine malî unsur girerse, o zaman zımnî bir akid ve anlaşma olur.⁷⁷ İçerisine malî unsurun girdiği vaat ve sözleşmelerde ise, ihtilafın olmaması gerekirdi. Çünkü bu konudaki verilen söz ve vaatler, milyarlarca varan büyüklükteki malî ve iktisâdî sorumluluklara yol açar. Vaadin bağlayıcı olmaması durumunda ise; insanlar birbirlerini aldatır ve toplumun menfaati zarar görür. Bu şekilde yapılan vaat, bir taahhüt gibidir ve yerine getirilmesi gerekir. Hal böyle iken Abdullah el-Emin ile Süleyman el-Eşkar bunun tam aksini iddia ediyor. Hâlbuki onların görüşlerinin dayanağı olan Mâlikî mezhebi; malî bir sorumluluk doğurduğu vakit, –tek taraflı olarak yapılarak içerisine malî unsurun girdiği vaadin kazâen ve diyâneten bağlayıcı olduğu görüşünü tercih eder. Tek taraflı olarak yapıldığında vaadin bağlayıcı olduğu kabul ediliyor da, iki taraflı olduğunda niye kabul edilmiyor?⁷⁸

⁷⁷ Hükümetlerin sosyal yardımlara yönelik memurlarına yaptığı vaatler, (Çocuk zamları, doğum ve ölüm yardımları gibi) bakanlıkların veya şirketlerin çalışanlarına yaptığı vaatler (mesai ücretleri, teşvik primleri vs.) ve bir şeyini kaybeden kimsenin malını bulup getiren kimseye yapmış olduğu vaat bunlara örnek olarak verilebilir. Bütün bunlar malî tarzdaki ödüllerdir. Dolayısıyla zımnî bir akid ve şahsi bir taahhüttür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karadâvî, *Bey'u'l-murâbaha*, s. 77.

⁷⁸ Karadâvî, *Bey'u'l-murâbaha*, s. 76-78.

Ayrıca Eşkar, İbn Şübrüme'nin (v. 144/761) görüşünü⁷⁹ almaya meyleden Beytü't-Temvîl'l-Kuveytî'nin danışmanlarından Şeyh Bedir Abdulbasit'in "haramı helal, helali de haram yapmayan her türlü vaadin kazâen bağlayıcı olduğu, nasların zahirinin bunu gösterdiği ve muamelelerin kontrol altına alınması açısından bu görüşle amel etmenin insanlara daha kolay olacağı" yönündeki fetvâsına "âlimler, bize delillerden en kolay olanını değil, tercihe en şayan olanını almamıza müsaade etmektedirler" şeklindeki gerekçesiyle karşı çıkmıştır.⁸⁰ Karadâvî, tartışmalı olduğu gerekçesiyle Eşkar'ın bu iddiasına itiraz ederek; delillerin birbirine eşit veya yakın olması durumunda kolay olanın tercih edileceğini, özellikle muamelât alanında şeriatın kolaylık üzerine bina edildiğini, insanın kendi özel işleri söz konusu olduğunda çok ihtiyatlı olanı alacağını, ancak toplumun geneli söz konusu olduğunda kolaylığın gözetilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸¹

Bunun yanı sıra Eşkar, İbn Şübrüme'ye nispet edilen bu görüşe "Ben bunun kaynağını bilmiyorum, belki bu nas olarak değil de manâ olarak nakledilmiştir. Bu, yazılmış veya kaydedilmiş de değildir. Çünkü -bugün- onun görüşlerini yazıp toparlayacak tabiipleri yoktur."⁸² şeklindeki gerekçeleriyle karşı çıkmıştır. Karadâvî, Eşkar'ın yapmış olduğu bu iddianın kabul edilmesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Çünkü sahabeden Semûre b. Cündeb (v. 59/679), tabiinden Ömer b. Abdülaziz, (v. 101/720), Hasan el-Basrî (v. 110/728), İbn Eşva (v. 120/737), İbn Şübrüme (v. 144/761) ve İshak b. Râhûye (v. 238/852) gibi âlimler bu görüşü benimsemiştir.⁸³ Yukarıdaki bu itirazlarından sonra Eşkar; vaadi ifâ etmenin kazâen de, diyâneten de vacip değil, müstehab olduğunu söylemektedir. Çünkü ona göre naslar, vaadlerin diyâneten bağlayıcı olmadığını göstermektedir.

Refik Yunus el-Mısırî ise şuan bankaların kullanmış olduğu murâbaha-daki vaadin bağlayıcı olup olmadığı hususundaki tartışmanın yeni bir hadise olmadığını, bunun caiz olmadığı hususunda dört mezhebin (Hanefi, Şafî, Malikî

⁷⁹ İbn Hazm'ın (v. 456/1064) rivâyet ettiğine göre; İbn Şübrüme (v. 144/761) bütün vaadlerin bağlayıcı olduğunu, vaadde bulunan kimsenin vaadini ifâ etmemesi durumunda vaadini ifâ etmesi için kazâen zorlanacağını ifade etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. VIII, s. 29.

⁸⁰ Karadâvî, *Bey'u'l-murâbaha*, s. 64.

⁸¹ Karadâvî, *Bey'u'l-murâbaha*, s. 65.

⁸² Karadâvî, *Bey'u'l-murâbaha*, s. 64.

⁸³ Karadâvî, *Bey'u'l-murâbaha*, s. 65, 72.

ve Hanbelî) icmâ ettiğini ifade etmektedir. Çünkü ona göre; vaad bağlayıcı olursa, bunun normal bir akitten farkı kalmaz. Bunun neticesinde de “*bir işlemde iki satış*” ve “*elde olmayan şeyin satımı*” gibi fıkhîta yapılması yasak olan bir şeyin varlığı söz konusu olacaktır. Zikredilen bu gerekçelerden dolayı Refik Yunus el-Mısırî vaadin bağlayıcı olmadığını, nasların bunu gösterdiğini ifade etmektedir.⁸⁴

Sıddîk Muhammed ed-Darîr de aynı şekilde murâbahadaki vaadin bağlayıcı olmadığını söyler. Çünkü ona göre; vaadin bağlayıcılığına hükmedilmesi kişinin yanında olmayan bir şeyi satmasına yol açar ki, bu durumda “*ma’dumun satımı*” gibi dinen yapılması yasak olan şeylerin varlığı söz konusu olacaktır.⁸⁵

Görüldüğü üzere Süleyman el-Eşkar, Hasan Abdullah el-Emîn, Refik Yunus el-Mısırî, ve Sıddîk ed-Darîr murabâhadaki vaadin bağlayıcı olmadığını kabul edenler arasındadır. Bunların yanı sıra Ali es-Sâlûs’un de bu görüşte olduğu bilinmektedir.⁸⁶

2. Vaadin Bağlayıcı Olduğunu Savunanlar

Çağdaş araştırmacılardan bazıları vaadler arasında herhangi bir ayrım yapılmadığını, bu sebeple de her türlü vaadin ifâ edilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Bu görüşü savunanlardan Yusuf el-Karadâvî, gerek dîni gerekse kazâî yönden vaadin yerine getirilmesi gerektiği ve bunun bağlayıcılığının da vacip olduğu kanaatindedir. Çünkü ona göre; Allah’ın kitabındaki âyetlerle Peygamber’in hadis ve sünnetleri bunu apaçık bir şekilde göstermektedir. Karadâvî bu konudaki ayet ve hadisleri naklettikten sonra naslarda geçen vaadler arasında herhangi bir ayrım yapılmadığını, bu sebeple her türlü vaadin ifâ edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁷ Ayrıca Karadâvî, vaadin bağlayıcılığıyla ilgili görüşlerin sadece İbn Şübrûme’ye ve Mâlikîlerden bazılarına nispet edilmesi

⁸⁴ Refik Yunus el-Mısırî, “Bey’u’l-murâbaha li’l-âmiri bi’ş-şirâ”, *Mecelletü Mecma’i’l-Fıkhî’l-İslâmî*, C. V, sy. 2 (1988), s.1147.

⁸⁵ Dârîr, “el-Murâbaha li’l-âmiri bi’ş-şirâ”, s. 1000-1001.

⁸⁶ Ali es-Sâlûs 1983’te Kuveyt’te yapılan ikinci İslam Bankacılığı Kongresi’ne Karadâvî ile birlikte katıldığını, onun vaadin bağlayıcılığını savunduğunu, kendisinin ise bu görüşe karşı çıktığını ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali es-Sâlûs, “el-Murâbaha li’l-âmiri bi’ş-şirâ”, s. 1079.

⁸⁷ Karadâvî, *Bey’u’l-murâbaha*, s. 65-72

noktasında büyük bir hatanın yapıldığını ifade etmektedir. Çünkü bu görüşü benimseyenler sadece bunlarla sınırlı değildir. Zira onunda da belirttiği gibi sahabeden Semûre b. Cündeb; tabiinden Ömer b. Abdülaziz, Hasan el-Basrî, İbn Eşva, İbn Şübrûme, İshak b. Râhûye, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. İsmail Buhârî, İbn Kayyim gibi âlimler vaadin yerine getirilmesinin vacip olduğunu söyleyerek bu görüşü benimsemiştir.

Abdullah Mühlîm ifâ etmeye engel olacak geçerli bir özür bulunmadığı sürece, gerek normal gerekse çağdaş murâbahadaki vaadi ifâ etmenin vacip olduğunu ve kendisinin de bu görüşü tercih ettiğini belirtmektedir.⁸⁸ Çünkü çağdaş murâbahada banka satın alma emrini veren müşterinin vaadine güvenerrek çok yüksek meblağdaki mali yükümlülüklerin altına girer. Bu vaadin yerine getirilmemesi durumunda bankanın menfaatlerinin zarar görmesi ve risk altına girmesi söz konusudur. Bu durumda banka, vaadin ifa edilmemesi durumunda ortaya çıkan zararları tek başına yüklenirken; emeği ve çabası da boşa gider. Dolayısıyla çağdaş murâbahadaki vaadi ifâ etmenin vacip olduğu görüşü, maslahatı gerçekleştirip ticari ilişkilerin istikrarını sağlaması açısından daha isabetlidir.⁸⁹

Abdurrahim el-Abbadî bütün vaadlerin bağlayıcı olduğunu, ifâ etmeme durumunda vaad eden kimsenin aleyhine hükmedileceğini, hatta icbar edilebileceğini ifade eder. Çünkü ona göre bu görüş, İslam dininin ilkelerine ve öğretilerine daha uygundur.⁹⁰

Ali Karadâği ise günümüzde birçok ticari işlemin vaad üzerine kurulduğunu, vaadin ifa edilmemesi durumunda tarafların zarar göreceğini, bu durumun insanlar arasında kaos ve güvensizliğe yol açacağını ifade ederek vaadi ifâ etmenin vacip olduğu görüşünü tercih etmiştir.⁹¹

⁸⁸ Ahmed Salim Abdullah Mühlîm, *Bey'u'l-murâbaha ve tatbikâtuha fi'l-masârifî'l-İslâmî*, Mektebetü'r-Risâleti'l-Hadise, Amman 1989/1410, s. 168-169.

⁸⁹ Abdullah Mühlîm, *Bey'u'l-murâbaha* s. 168-169.

⁹⁰ Abdullah Abdurrahim Abbadi, *Mevkifü'ş-şeria mine'l-masârifî'l-İslâmiyyeti'l-Muasıra*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1981, s. 35.

⁹¹ Ali Karadaği, *Mebdeü'r-rıza fi'l-ukûd*, Dârü'l-Beşairî'l-İslâmiyye, Beyrut 1985, C. II, s. 1035-1036.

İbrahim Fazıl ed-Debû mutlak olarak yapılan vaadin bağlayıcı olduğunu, toplumun menfaati söz konusu olduğunda diyâneten bağlayıcı olan bir şeyin kazâen de bağlayıcı olabileceğini söyleyerek bu konudaki görüşünü ortaya koymuştur.⁹²

Görüldüğü üzere Yusuf el-Karadâvî, Abdullah Mülhim, Ali Muhyiddin Karadâğî, İbrahim Fazıl ed-Debû ve Abdurrahim el-Abbadî murabâhadaki vaadin bağlayıcı olduğunu savunmaktadırlar. Ayrıca Muhammed Rabîa Suûd, Sâmi Hasan Hamûd, Muhammed Bedvî, Abdulhamid es-Salîh, Abdulhamid el-Ba'li ve Hasan Savvân bu görüşü kabul edenler arasındadır.⁹³

E. Tartışmaların Değerlendirilmesi

Konunun tartışılan noktalarından biri, vaadin her iki taraf için bağlayıcı olması durumunda akde benzeyip benzemeyeceği yönündeki farklı görüşlerdir. Vaadin bağlayıcı olmayıp kişinin bunu ifâ etme hususunda muhayyer olduğunu savunanlar; her iki taraf için de bağlayıcı olursa vaatleşmenin akit haline geleceğini, bu durumda da “bir satışta iki satış” ve “elde olmayan şeyin satımı” gibi fıkhîta yapılması yasak olan şeylerin ortaya çıkacağını belirtmektedir.⁹⁴ Bu sebeple onlara göre; vaatleşme (muvâade) taraflardan birinin ya da ikisinin muhayyer olması şartıyla caizdir, aksi takdirde caiz değildir. Vaadin bağlayıcı olduğunu savunanlar ise; vaadi akitten ayrı olarak düşünüp, bu ikisinin birbirinden ayrı kavram ve işlemler olduğunu ifade etmektedirler.

Tartışılan noktalardan diğeri ise; vaadin teberrû akitlerinde mi, yoksa ivazlı (muâvaza) akitlerde mi bağlayıcı olacağı hususundaki farklı kanaatlerdir. Bazı araştırmacıların, vaadi teberrû akitlerinde bağlayıcı sayıp ivazlı akitlerde muhayyerliği benimsedikleri görülmektedir. Bu konuda Yusuf Karadâvî ilk olarak; naslarda “vaad” kelimesinin mutlak olarak gelip bunlar arasında her-

⁹² İbrahim Fazıl ed-Debû, “el-Murâbaha li'l-âmiri bi's-şirâ Dirâsetün Mukârinetün”, *Mecelletü Mecma'î'l-Fikhi'l-İslâmî*, C. V, sy. 2 (1988), s. 1053-1054.

⁹³ Bayındır, “Vaadin Bağlayıcılığı Meselesi”, s. 109.

⁹⁴ Bu kanaat, Mecma'u'l-Fikhi'l-İslâmî'nin murabahayla ilgili olan şu kararında dile getirilmiştir: Muvâade bir ya da iki taraf için muhayyerlik şartıyla caizdir. Muhayyerlik yoksa caiz değildir. Çünkü –her iki taraf için- bağlayıcı olan muvâade, bey' akdine benzer ve bu elde olmayan şeyin satımı anlamına gelir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ortak, *Mecelletü Mecma'î'l-Fikhi'l-İslâmî*, C. V, sy. 2 (1988), s. 1599-1600.

hangi bir ayırımın yapılmadığını, bunu takyit ve tahsis edecek herhangi bir delil bulunmamakla birlikte böyle bir kanaatin de nereden çıktığının bilinmediğini ifade eder. İkinci olarak da vaadler arasında bir ayırım yapmak gerekirse, bu durumun tam aksine bir sonuç vereceğini belirtir. Çünkü ona göre; teberrû akitlerindeki vaadlerin içerisine malî unsur girerse, o zaman zımnî bir akid ve anlaşma olur ve bu durumda da ihtilafın olmaması gerekir. Dolayısıyla bu şekilde yapılan vaad, bir taahhüt gibidir ve yerine getirilmesi gerekir. Çünkü bu konuda verilen söz ve vaadler, milyarlarca varan büyüklükteki malî ve iktisadî sorumluluklara yol açar. Vaadin bağlayıcı olmaması durumunda ise; insanlar birbirlerini aldatır ve toplumun menfaati zarar görür.

Vaadın bağlayıcı olduğunu benimseyenlere göre murâbaha ile istisna akdi arasında benzerlik kurulabilir. Çünkü her iki akitte de bey' ve vaatleşme vardır. İstisna akdinde olduğu gibi murâbaha akdinde de tarafların yapmış olduğu vaade binâen hâl-i hazırda mevcut olmayan bir şeyin tedarik edilmesi söz konusudur. Dolayısıyla bu görüşü savunanlar, vaadin bağlayıcılığının istisna akdinde istihsânen caiz görülmesi⁹⁵ nasıl muteber ise, aynı hükmü murâbaha da uygulamanın bir sakıncası olmadığını ifade etmektedirler.⁹⁶

Vaadın bağlayıcı olduğunu savunanlar; modern dünyada oluşan ticarî örf, teâmül ve kurumların vaad konusunda muhayyerliğe imkân tanımadığını, meselenin geçmiş dönemlerdeki kadar basit olmadığını, vaadin bağlayıcılığının kanunlara, örfelere ve piyasa şartlarına daha uygun olduğunu ve bunun İslami kurallarla çatışmadığını vurgulamaktadırlar. Çünkü teberru işlemlerindeki vaad ile yüksek meblağlara ulaşan sözleşmelerdeki vaadin etki ve sonuçları aynı değildir. İşte bu sebeple vaadlerin tek tip olmadığı ve bunların arasında bir

⁹⁵ İstisna akdinde Ebû Hanife tarafların muhayyer olduğunu ifade ederken; Ebû Yusuf insanların ahlakındaki değişmeden hareketle ve zamanın şartlarına daha uygun olması sebebiyle esnafı zardan korumak için, bu konuda tarafların muhayyer olduğu görüşünü benimser. Mecelle'nin 392. maddesinde de Ebû Yusuf'un bu görüşü benimsenmiştir. Karadâvî bu maddenin şu şekilde gerekçelendirildiğini zikretmektedir: "Bu zamanda pek çok imalathane vardır ki, buralarda gemiler, toplar vb. mukavele ile yapılmaktadır. Bu sebeple istisna akdi, en fazla câri olan işlemlerden olmuştur. Dolayısıyla mustasni'nin akdi imzalaması veya onu fesh etmesi konusunda muhayyer bırakılması büyük zararlara sebep olmaktadır. Bu konuda Ebû Yusuf'un görüşünün tercih edilmesi zamanın maslahatının gözetilmesi açısından daha uygundur." Ayrıntılı bilgi için bkz. Karadâvî, *Bey'u'l-Murâbaha*, s. 80-81; Ali Haydar, *Dürrü'l-Hükkâm*, s. 659; Cebeci, *Murâbaha Tartışmaları*, s. 81

⁹⁶ Abdullah Mühlhim, *Bey'u'l-murâbaha*, s. 168-169; Karadâvî, *Bey'u'l-Murâbaha*, s. 80-81

ayrım yapmanın gereği ortadadır. Hanefi fakihlerinden Cessâs'a (v. 370/980) bakıldığında bu ayrımı görmenin mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Cessâs, vaadin ancak Allah'a yaklaşma maksadıyla kişinin kendisini sorumluluk altına sokması durumunda (adak/nezr) ve akitler gibi kul hakkının söz konusu olduğu yerlerde bağlayıcı olacağını ifade eder. Fakat Cessâs, kişinin gelecekte yapacağı bir fiili vaad etmesinin ise mubah olup, imkân el verdiği ölçüde bunun ifâ edilmesinin evlâ olduğunu belirtir.⁹⁷ Muhtemelen Cessâs'ın burada mubah dediği vaad, mali nitelikte olmayan fiillerdir ve burada da kazâi bir bağlayıcılıktan söz edilmez. Görüldüğü üzere Cessâs teberra işlemlerindeki vaad ile içerisine mali unsurun girdiği akitlerdeki vaadi birbirinden ayırarak buradaki vaadin bağlayıcı olduğunu belirtmiştir.

Bunun yanı sıra akitlerdeki vaadin "ahd" kapsamında ele alınmasının daha uygun olduğunu ifade edenler vardır.⁹⁸ Çünkü daha önce de ifade edildiği üzere ahd kelmesi, vaadden daha güçlü ve etkili bir kavramdır. Bu görüşü savunanlara göre, murâbaha gibi ticarî anlaşmalardaki ön sözleşmeleri normal bir vaad olarak değerlendirmek yerine taahhüd kapsamında ele almak ve bunları "talimat ve sipariş verme" şeklinde düşünmek daha doğru gözükmektedir.⁹⁹

Sonuç

İnsanların verdikleri sözlere bağlı kalmaları ve bunların gereğini yerine getirmeleri gerekir. İslam hukukunda naslara ve naslardan hareket eden fukahânın görüşlerine bakıldığında vaadin diyâneten ifâ edilmesi gerektiği ve bunun gerekliliği hususunda herhangi bir ihtilafın olmadığını söylemek mümkündür. Çünkü ahde vefâ, İslam'ın en temel ve en önemli özelliklerinden birisi olduğu için Müslümanların vaadlerini ifâ etmesi gerekir. Çoğunluğa göre mutlak olarak yapılan vaad, kişiyi diyâneten bağlayıp kazâi açıdan herhangi bir sonuç doğurmaz. Vaad, kazâen bağlayıcı olmadığı için de, bu durum tamamen kişinin vicdanına bırakılmıştır.

⁹⁷ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, C.V, s. 334.

⁹⁸ Bayındır, "Vaadin Bağlayıcılığı Meselesi", s. 119-120.

⁹⁹ Bayındır, "Vaadin Bağlayıcılığı Meselesi", s. 119-120.

Vaadin kazâen (hukuki) bağlayıcı olup olmaması, tartışmalıdır. Kazâen bağlayıcı olduğunu söyleyenlerin bir kısmı mutlak olarak yapılan vaadin bağlayıcı olduğunu söylerken, bir kısmı belirli durumlarda bağlayıcılıktan söz etmişlerdir. Malikîler, vaadin, bir sebebe bağlanması ve kendisine vaadde bulunan kimsenin bir külfet altına girmesi durumunda bağlayıcı olduğu görüşünü benimsemiştirler. Bu, onların meşhur ve tercih edilen görüşüdür. Hanefiler ise, vaadin ancak şarta ta'lik edildiğinde ve bey' bi'l-vefâ'da bağlayıcı olduğu görüşünü kabul etmişlerdir.

Vaadin bağlayıcılığı meselesi; İslam iktisadının ve modern akitlerin en çok tartışılan meselelerinden birisi olup, İslam iktisadı içinde ilk olarak murâbaha akdi çerçevesinde tartışmalara yol açmıştır. Bu konu 20.yy'da özellikle İslam iktisadı ve İslam bankacılığı ile ilgili pek çok çalışmanın gündemini oluşturmuş ve bu konuda bir takım kararlar alınmıştır.

Günümüzde birçok ticari işlem vaad üzerine kurulmuştur. Bu işlemlerde vaadin bağlayıcı olmadığını söylemek, karşı taraftakini zarara sokacağı gibi insanlar arasında da kaos ve güvensizliğe yol açar. Çünkü bu gibi işlemlerde banka, müşterinin vaadine güvenerek milyonlara hatta milyarlaraya ulaşan mali yükümlülüklerin altına girer. Bu vaadin yerine getirilmemesi durumunda ise, bankanın menfaatlerinin zarar görmesi ve risk altına girmesi söz konusudur. Dolayısıyla müşterinin bu işlemdeki vaadinin bağlayıcı olmadığını onaylarsak, bankayı maddi sorumluluklarla karşı karşıya bırakmış oluruz. Bu sebeple çağdaş murâbahadaki vaadi ifâ etmenin vacip olduğu görüşü daha isabetlidir. Bankanın yanı sıra, müşteriler de bankaya güvenerek bir takım yükümlülüklerin altına girdiği için, onlar da maddi zarar görebilir. Bu gibi işlemlerde söz veren vaadinde durmaz ise, kendisine vaadde bulunan kişi çok büyük maddi zararlara maruz kalabilir. Bu ise, şeriatın kurallarıyla asla bağdaşmayacak bir şeydir. İşte bu sebeple içerisine mali unsurun girip girmemesine göre, bağlayıcılık açısından teberru işlemlerindeki vaad ile içerisine mali unsurun girdiği akitlerdeki vaad arasında bir ayırım yapılması gerekmektedir. Kaldı ki, fukâhanın çoğunluğunun, "mutlak olarak yapılan vaadin ifâ etmenin müstehap olduğu ve bunun kişiyi diyâneten bağlayıp kazâi açıdan herhangi bir sonuç

doğurmayacağı” görüşü daha ziyade içerisine mali unsurun girmediği vaadlerle ilgili gözükmektedir. Çünkü bir babanın çocuğuna çikolata veya oyuncak almayı vaad etmesi ile milyarlarca ulaşan mali yükümlülüklerin altına girildiği sözleşmelerdeki vaadin etki ve sonuçlarının aynı olmayacağı aşikârdır.

Sonuç olarak eğer vaad karşı tarafa bir sorumluluk yüklüyor veya onu zarara sokabilecek hale gelmiş ise bağlayıcıdır. Yani vaadde bulunan vaadine bağlı kalmak zorundadır. Çünkü bu, İslam dininin ilkelerine, öğretilerine ve maslahatı gerçekleştirip ticari ilişkilerin istikrarını sağlaması açısından daha uygundur.

Kaynakça

Abdullah Abdurrahim Abbadi, *Mevkîfü’ş-şerîa mine’l-masârîfi’l-İslâmiyyeti’l-Muastira*, el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut 1981, s.805-821.

Abdullah, Abdullah Muhammed, “el-Vefâ bi’l-vaad”, *Mecelletü Mecmai’l-Fıkhi’l-İslâmî*, yıl 5, sy.5, kısım 2, (1988).

Abdürrezzâk es-Senhûrî, *el-Vasît fi şerhi’l-kanuni’l-medeniyyi’l-cedîd: Naza-riyyetü’l-iltizâm*, Beyrut, ty.

Ahmed Salim Abdullah Mülhim, *Bey’u’l-murâbaha ve tatbikâtuha fi’l-masârîfi’l-İslâmî*, Mektebetü’r-Risâleti’l-Hadise, Amman 1989/1410.

Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, Matbaa-yı Osmaniye, İstanbul 1300.

Âişe Şarkâvî Malikî, *el-Bünûkü’l-İslâmiyye*, Dârü’l-Beyza, Beyrut 2000.

Ali Ahmed es-Sâlûs, “el-Murâbaha li’l-âmiri bi’ş-şirâ”, *Mecelletü Mecma’i’l-fıkhi’l-islâmî*, C. V, sy. 2 (1988).

Ali bin Muhammed es-Seyyid el-Cürcânî, *et-Tarifât*, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiye, Beyrut 1403.

Ali Haydar, *el-Mecmûa’tü’l-cedîde fi’l-kütübi’l-erba’a*, Hukuk Matbaası, Dersaadet 1332.

Ali Karadağı, *Mebdeü'r-rıza fi'l-ukûd*, Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut 1985.

Ânî, Muhammed Rıza Abdülcebbâr, "Kuvvetü'l-vaadi'l-mülzime fi's-şerî'ati ve'l-kânûn", *Mecelletü'l-Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî*, yıl 5, sy.5, kısım 2, (1988), s. 753-783.

Âsım Efendi, *el-Okyânusü'l-basît fi Tercemeti 'l-Kâmûsi'l-Muhît*, İstanbul 1304.

Atar, Fahrettin, "Fetvâ", *DİA*, C. XII, Ankara, 1995. s. 486-496.

-----, "Kazâ", *DİA*, C. XXV, Ankara, 2002, s. 113-117.

Bayındır, Servet, "Çağdaş Murâbahaya Etkisi Bakımından Vaadin Bağlayıcılığı Meselesi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, sy.11. s.107-120.

-----, *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2005.

Cebeci, İsmail, *Modern İslâm İktisadı Literatüründe Murâbaha Tartışmaları*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-Arabiyye*, Dâru'l-İlm, Beyrut 1407.

Cîlî, Harun Huleyf, "el-Vefâ bi'l-vaad fi'l-fıkhî'l-İslâmî", *Mecelletü'l-Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî*, yıl 5, sy.5, kısım 2, (1988), s. 891-908.

Debu, İbrahim Fazıl, "el-Vefâ bi'l-vaad", *Mecelletü'l-Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî*, yıl 5, sy.5, kısım 2, (1988), s. 785-804.

Demiray Mustafa, *Eksik Borç Kavramının İslam Hukuku Açısından İncelenmesi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Dönmez, İbrahim Kâfi, "Amel", *DİA*, C.III, Ankara, 1991, s. 16-20.

-----, "Murâbaha", *DİA*, C.XXXI, Ankara, 2006, s.148-152.

Ebu Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1393.

Ebu Abdullah Şemsuddin Muhammed b. Muhammed Abdurrahman el-Hattâb, *Tahrîru'l-kelâm fi mesâilil-iltizâm* (thk. Abdusselâm Muhammed Şerîf) Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1984.

Ebu Bekir b. Abdulkadir er-Râzî, *Muhtârû's-sihâh*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1420.

Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kuran*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1405.

Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî el-Herevî, *Tehzîbü'l-luga*, Dâr-u İhyâi't- Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2001.

Ebu Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musa el-Aynî el-Hanefî, *Umdetü'l-kârî şerhu sahîhi'l-Buharî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l- Arabî, Beyrut, ty.

Ebu Tahir Muhammed b. Yakub Fîrûzâbâdî, *Kâmûsü'l-muhît*, Müessesetü'r- Risale, Beyrut 1426.

Ebu Zekerîyya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Ezkâr* (thk. Abdulkadir el-Arnâvut), Dâru'l-Fikir, Beyrut 1994.

Ebû Zeyd, Abdülazîm, *Bey'u'l-murâbaha ve tatbikâtuhu'l-muâsira fi'l-mesârifi'l-İslâmiyye*, Şam 2004.

Ebu'l-Kâsım et-Taberânî, *el-Mûcemu'l-evsat*, Dâru'l-Haremeyn, Kahire, ts.,

Ebu'l-Velîd İbn Rüşd el-Kurtubî, *el-Beyân ve't-Tahsil* (thk. Ahmed el-Habbâbî), Beyrut 1408/1988.

Ebul Hilal el-Askerî, *el-Fürûku'l-Lugaviyye* (thk Muhammed İbrahim Selim), Dâru'l-İlm ve's-Sekâfe, Kahire-Mısır, ty.

Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevi Feyyumi, *el-Misbâhü'l-münîr fî garîbi's-şerhi'l-kebîr*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, ty.

Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, *el-Külliyât* (thk Adnan Derviş- Muhammed Mısrî), Muessetur-Risale, Beyrut, ty.

Emîn, Hasan Abdullah, "el-İstismârü'l-lâribevî fî nitaki akdî'l-murâbaha", *Mecelletü'l-Müslimi'l-Muâsır*, Lübnan, 1983, c.9, sy,35, s. 69-92.

Hâfızuddin Muhammed b. Muhammed b. Şihâb b. Yusuf el-Hârezmî el-Kerderî el-Bezzâzî, *el-Fetâvâ'l-Bezzâziye* (el-Fetâva-yı'l-Hindiyye, C.IV-VI ile birlikte), 3. bs. el-Mektebetü'l-İslâmîyye, Diyarbakır 1973.

Hamevî, *Gamzü uyûni'l-besâir şerhü kitabî'l-eşbâh ve'n-nezâir*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.

Hammâd, Nezih Kemal, "el-Vefâ bi'l-Vaad fi'l-Fıkhî'l-İslâmî: Tahriru'n-Nukûl ve Mürâtu'l-Istılâh", *Mecelletü'l-Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî*, yıl 5, sy.5, kısım 2, (1988), s. 823-837.

Hasaneyn, Feyyaz Abdülmünim, *Bey'u'l-murâbaha fi'l-mesârifi'l-İslâmîyye*, Kahire 1996.

Heysemî, *Mecmau'z-zevâid, ve menbau'l-fevâid*, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire 1414.

İbn Âbidîn, *el-Ukûdü'd-dürriyye fî tenkîhi'l-fetâva'l-hâmidîyye*, Dâru'l Mari-fe, Beyrut 1300.

-----, *Redd'ül-muhtar alâ ed-dürri'l-muhtar*, Dâru'l- Fikir, Beyrut 1412.

İbn Fâris, *Mekâyisu'l-luga* (thk. Abdusselam Hârûn), Dâru'l Fikir, Kahire 1366.

İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, İdâratü't-Tibâati'l-Münîriyye, Kahire 1347.

İbn Kayyim el-Cevziyye, *İlâmu'l-muvakkîn an Rabbi'l-Âlemîn* (thk. Muhammed Abdusselam İbrahim) Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1407.

İbn Manzûr, *el-İfrikî, Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1990.

İbn Müflih Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. Abdillâh, *el-Mubdi' fi şerhi'l-mukni*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-1418.

İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1419.

-----, *el-Fevâidü'z-zeyniyye fi mezhebi'l-Hanefiyye*, Dâr-u İbnü'l-Cevzî, y.y.t.y.

İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs ve'l-Eser* (thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Mahmûd Muhammed et-Tanâhî), ts., yy.

İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1424.

İbnü's-Salâh, Ebu Amr Takiyyuddin Osman b. Abdurrahman b. Osman b. Musa eş-Şehrezûrî, *Edebü'l-fetvâ* (thk. Rif'at Fevzî Abdulmuttalib), Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1992.

İbrahim Fazıl ed-Debû, "el-Murâbaha li'l-âmiri bi's-şirâ dirâsetün mukâranetün", *Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhî'l-İslâmî*, C. V, sy. 2 (1988).

Karadâvî, "el-Vefâ bi'l-vaad", *Mecelletü'l-Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî*, yıl 5, sy.5, kısım 2, (1988), s. 835-859.

Karâfî, Ebu'l -Abbâs Şihabüddin Ahmed b. İdris b. Abdurrahim, *el-İhkâm fi temyîzi'l-fetâva-yı ani'l-ahkâm ve tasarrufâti'l-kâdi ve'l-imâm* (thk. Abdülfettah Ebu Gudde), 2. bs., Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, Beyrut 1995.

Kaşıkcı, Osman, "Şart", *DİA*, C. XXXVIII, Ankara, 2010, s. 365-367.

Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, ty.

Köse, Saffet "Fıkh Literatürünün Tartışmalı İki Eseri: el-Mecmû'u'l-Kebîr ve el-Mehâric fi'l-Hiyel", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya, 2004, sayı: 3, s. 289-312.

Mecmûatü Delleti'l-Bereke, *Karârât ve Tavsiyât Nedeâtü'l-Bereke li'l-İktisâdi'l-İslâmî* (nşr. Abdussettâr Ebû Gudde-Izzuddin Muhammed Hoca), yy., 2001.

Mecmûatü Delleti'l-Bereke, *ed-Delilü's-Şeri'yyü li'l-Murâbaha* (nşr. Abdussetâr Ebû Gudde-Izzuddin Muhammed Hoca), yy., 1998.

Mergînânî, *el-Hidâye fi şerhi bidâyeti'l-Mübtedî*, Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ty.

Muhammed b. Allân es-Siddîkî el-Mekkî, *el-Fütûhâtü'r-Rabbaniyye ale'l-Ezkârî'n-Nevevîyye*, Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ty.

Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Mehâric ve'l-hiyel*, Mektebetü's-Sekâfe, Kâhire, ty.

Muhammed b. Kasım el-Ensârî, *el-Hidâyetü'l-Kâfiyetü's-şâfiyetü li beyâni hakâiki'l-İmâm İbn Arefe* (Şerhu Hududi İbn Arefe), el-Mektebetü'l-İlmiyye, y.y, 1350.

Muhammed Mahmûd Ahmed Talâfiha, *Kâidetü (Tasarrufu'l-İmâm ale'r-Raiyye Menûtun bi'l-maslaha) ve tatbîkâtühâ'l-fikhiyye ve'l-kânûniyye fi mecâli'l-muâmelâti'l-muâsıra*, (Yüksek Lisans Tezi-Yermük Üniversitesi), Yermük (Ürdün) 2001.

Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fikhu'l-İslâmî fi sevbihi'l-cedîd*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 1998.

Münavi, *et-Teyisir*, Mektebetü'l-İmami's-Şafi, Riyad 1408.

-----, *Feyzu'l-kadîr*, Mektebetü'l-Ticariyyetü'l-Kübra, Mısır 1356.

Ortak, "Münâkaşa: el-Vefâ bi'l-Vaad", *Mecelletü Mecmai'l-Fikhi'l-İslâmî*, yıl 5, sy. 5, kısım 2, (1988), s. 931-960.

Ramazan Ali es-Seyyid eş- Şernabasî, *el-Medhal li Dirâseti'l-Fikhi'l-İslamiyye*, y.y, t.s,

Refik Yunus el-Mısırî, "Bey'u'l-murâbaha li'l-âmiri bi's-şira", *Mecelletü Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî*, C. V, sy. 2 (1988)

Sehâvi, *İltimâsu's-sa'di fi'l-vefâi bi'l-vaad* (thk. Abdullah b. Abdulvâhid el-Hamîs), Riyad 1417.

Serahsî, *el-Mebsut*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.

Serûcî, Ebu'l-Abbas Şemsuddin Ahmed b. İbrahim Abdulganî b. Ebu İshak, *Edebu'l-kadâ* (thk. Sıddîkî b. Muhammed Yâsîn), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1997.

Sıddîk Muhammed el-Emîn, ed-Dârîr, "el-Murâbaha li'l-âmiri bi's-şirâ", *Mecelletü Mecma'î'l-Fıkhî'l-İslâmî*, C. V, sy. 2 (1988).

Tahir Ahmed Zavii Trablusî, *Muhtâru'l-kâmûs*, Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitap, Tunus 1977.

Tehânevî, Muhammed b. Ali b. Ali b. Muhammed, *Keşşâfu ıstılâhâtî'l-funûn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

Yaylalı, Davut, "İslam Hukukunda Kazaî-Diyanî Hüküm Ayırımı", *Dini Araştırmalar*, Ocak-Nisan, 2003, C. V, s. 15.

Yusuf el-Karadâvî, *Bey'u'l-murâbaha li'l-âmiri bi's-şira kemâ tecrihi'l-mesârifi'l-İslâmiyye*, Mektebetu Vehbe, Kahire 1987/1407.

Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Kahire 1306.

Zerkâ, Mustafa Ahmed, *Akdü'l-bey'*, Dimeşk 1999.

Zeylâî, *Tebyînül-hakâik fi şerhi kenzi'd-dekâik ve haşiyetü's-şilbi*, Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, Mısır, ty.

